

MARISIA

Studii și materiale

XXXIV–XXXV

Arheologie

EDITORIAL BOARD

General editor: Zoltán Soós

Volume editor: Zalán GYÓRFI
Botond REZI

Editorial Assistants:

Rita E. NÉMETH (Prehistory)

Sándor BERECKI, Daniel CIOATĂ (Iron Age)

Nicoleta MAN, Szilamér Péter PÁNCZÉL (Roman Age)

Coralia BONTA, Keve LÁSZLÓ (Middle Ages)

Front cover:

The fibula from Suseni (photo: B. Rezi)

Correspondence:

Muzeul Județean Mureș / Mureș County Museum

CP 85

str. Mărăști nr. 8A, 540328

Târgu Mureș, România

ISSN 1016-9652

www.edituramega.ro

MUZEUL JUDEȚEAN MUREȘ

MARISIA

STUDII ȘI MATERIALE

XXXIV–XXXV

ARHEOLOGIE

Târgu Mureș
2014–2015

CONTENTS

ARTICLES

- József PUSKÁS**
New Prehistoric Discoveries from Albiș/Kézdialbis (Covasna County, Romania) 7
- Sándor BERECKI**
Late Iron Age Finds from the Collection of István Dénes 17
- Daniel CIOATĂ – Koppány Bulcsú ÖTVÖS**
Roman Military Equipment from Sărățeni 31
- Daniel SPÂNU**
Mica necropolă din secolele II–III p. Chr. de la Sighișoara–*Dealul Viilor* 39
- GÁLL Erwin – HÖGYES Mihály Huba**
Néhány gondolat a Kis-Szamos völgyének Árpád-kori településterületéről
(11. század – 13. század első fele) 57
- Erwin GÁLL**
Habitatul est-transilvănean în secolele XII–XIII. Evoluțiile microzonei Sighișoara
și a sitului *Dealul Viilor* într-un peisaj de graniță 73
- Adrian Andrei RUSU**
Medieval *stili* from Romania 107
- Zalán GYÓRFI**
Medieval Weapons from Bistra Mureșului 117
- István KARÁCSONY**
Sighișoara – structuri urbane, arhitecturale și stilistice. Câteva probleme privind
evoluția zonei citadine din regiunea străzii Morii (*Mühlgasse*) și a Bulevardului
1 Decembrie 1918 (*Baiergasse*) 139

BOOK REVIEW

- Orsolya Láng – Alexandra Nagy – Péter Vámos, *The Aquincum Macellum. Researches in the area of the macellum in the Aquincum Civil Town (1882-1965). Applying news methods for old excavation materials.* Aquincum Nostrum I.3., Budapest, 2014. 198 pages, 44 tables (by **Lóránt VASS**) 189

- ABBREVIATIONS** 191

MICA NECROPOLĂ DIN SECOLELE II–III P. CHR. DE LA SIGHIȘOARA–DEALUL VIILOR

DANIEL SPÂNU

Motto:
“Die Ansiedlung der Karpen darf nicht überbewerter werden...”
(Bóna 1990, 65)

Cuvinte cheie: necropolă, incinerare, pandantive căldărușe, epocă romană provincială, cultura Poieniști-Vârțișcoiu, cultura Sântana de Mureș-Černjachov.

Keywords: necropolis, cremation, small cauldrons, provincial Roman Age, Poieniști-Vârțișcoiu culture, Sântana de Mureș-Černjachov culture.

La Sighișoara–Dealul Viilor, punct Necropolă au fost descoperite 9 morminte de incinerare în urne de forme variate, din pastă cenușie fină, lucrate la roata rapidă. Cu o singură excepție (două pandantive căldărușe în mormântul 195), aceste morminte nu conțin nici o piesă de inventar. Încadrarea cronologică și culturală a micii necropole impune discutarea unor analogii cu materiale specifice culturii provinciale romane, culturii Poieniști-Vârțișcoiu și Sântana de Mureș-Černjachov. Cel mai probabil, cele nouă morminte aparțin unei necropole rurale provinciale din secolul al II-lea și din prima jumătate a secolului al III-lea p. Chr.

Introducere

Cercetările desfășurate în ultimele decenii la poalele Dealului Viilor de lângă Sighișoara în punctul Necropolă,¹ au condus la descoperirea a nouă morminte de incinerare, cu resturile cremației introduse în urne din pastă cenușie fină, lucrate la roată rapidă (Fig. 1–2), și anume mormintele 118, 124, 143, 150, 168, 179, 193, 194, 195 (Anexa). Alte două morminte de incinerare în groapă (141 și 188, Fig. 1, Anexa) lipsite de inventar, ar putea fi incluse în aceeași necropolă pe baza similarității de rit.

Deasupra urnelor nu au fost identificate capace întregi, depunerea unor vase secundare nu este atestată și, cu o singură excepție, mormintele sunt lipsite de orice piese de inventar. În aceste condiții, încadrarea cronologică și culturală a celor zece morminte își vedește dificultatea. Ritul și ritualul comune, precum și tehnologia unitară a cerami-

cii sugerează că cele 9 morminte de incinerare aparțin unei singure secvențe cronologice. Datarea cea mai probabilă a unei necropole cu morminte de incinerare în urne lucrate la roată din pastă fină din Transilvania, corespunde fie culturii provinciale romane, fie culturii Sântana de Mureș-Černjachov (în continuare SMČ). Analiza de față își propune să elucideze raportul cronologic dintre necropola din Dealul Viilor, cultura provincială romană și cultura SMČ.

Contextul și amenajarea mormintelor

Mormintele cu resturile cinerare depuse în urne lucrate la roată din pastă cenușie au fost identificate la nord de drumul modern, pe platoul îngust de la poalele pantei abrupte a Dealului Viilor. Locuințe din secolele VI–VIII sau înmormântările din secolele VI–VII și XII au distrus probabil multe mormintele de incinerare. Noi morminte ar putea fi descoperite, fie printre suprafețele deja cercetate, fie în zonele de la vest și nord-est de aria sitului Necropolă. Rămâne de elucidat dacă înmormântările s-au continuat și către nord, pe pantele abrupte ale dealului. Informațiile

¹ Harhoiu – Ioniță 2008; Harhoiu 2009; Harhoiu 2014. Recunoștința mea se îndreaptă către dl. Radu Harhoiu, responsabilul săpăturilor de la Sighișoara–Dealul Viilor, care mi-a acordat spre valorificare și publicare materialele micii necropole și care mi-a oferit prețioase îndrumări pentru definitivarea contribuției de față.

obținute în cele peste două decenii de săpături sunt încă insuficiente pentru delimitarea necropolei 1 sau pentru determinarea unor reguli planimetrice.

Majoritatea mormintelor de incinerare au fost identificate la mică adâncime (25–45 cm de la nivelul actual de călcare). Toate urnele au fost deteriorate în partea lor superioară (buză, gât) de lucrările agricole. Fragmente ale buzelor s-au păstrat numai în cazul mormintelor 143, 179 și 195, toate aflate în extremitatea nordică a suprafețelor cercetate (Fig. 1), mai aproape de pantele dealului care nu au fost arate.

Umplutura gropilor nu a putut fi diferențiată cromatic în stratul de cultură. Foarte probabil, urnele au fost îngropate la mică adâncime față de nivelul antic de călcare. Trebuie remarcată cvasi-absența capacelor. Doar la mormântul 118 s-au observat câteva fragmente ceramice diferite de cele ale urnei, deasupra acesteia. Numărul acestor fragmente

este însă mic și nu a permis reconstituirea formei originale a recipientului. Prezența întâmplătoare a acestor fragmente deasupra urnei mormântului 118 nu poate fi exclusă. Nu se poate neglija nici ipoteza distrugerii capacelor cu prilejul arăturilor moderne. Totuși, raritatea fragmentelor de capac îngăduie presupunerea realei lor absențe. Fie urnele au fost îngropate fără nici un capac, fie acesta a fost înlocuit de un obiect biodegradabil (lemn?) ale cărui resturi nu au mai putut fi identificate.

În cazul mormântului 195 se poate presupune învelirea resturilor umane într-un giulgiu din material textil. Fibrele acestuia s-au impregnat cu rugina celor două pandantive căldărușe din fier identificate printre oase, în interiorul urnei. Recursul la un astfel de material textil menit protejării resturilor cremației nu a fost observat în cazul celorlalte înmormântări din Dealul Viilor și nu poate fi decât presupus.

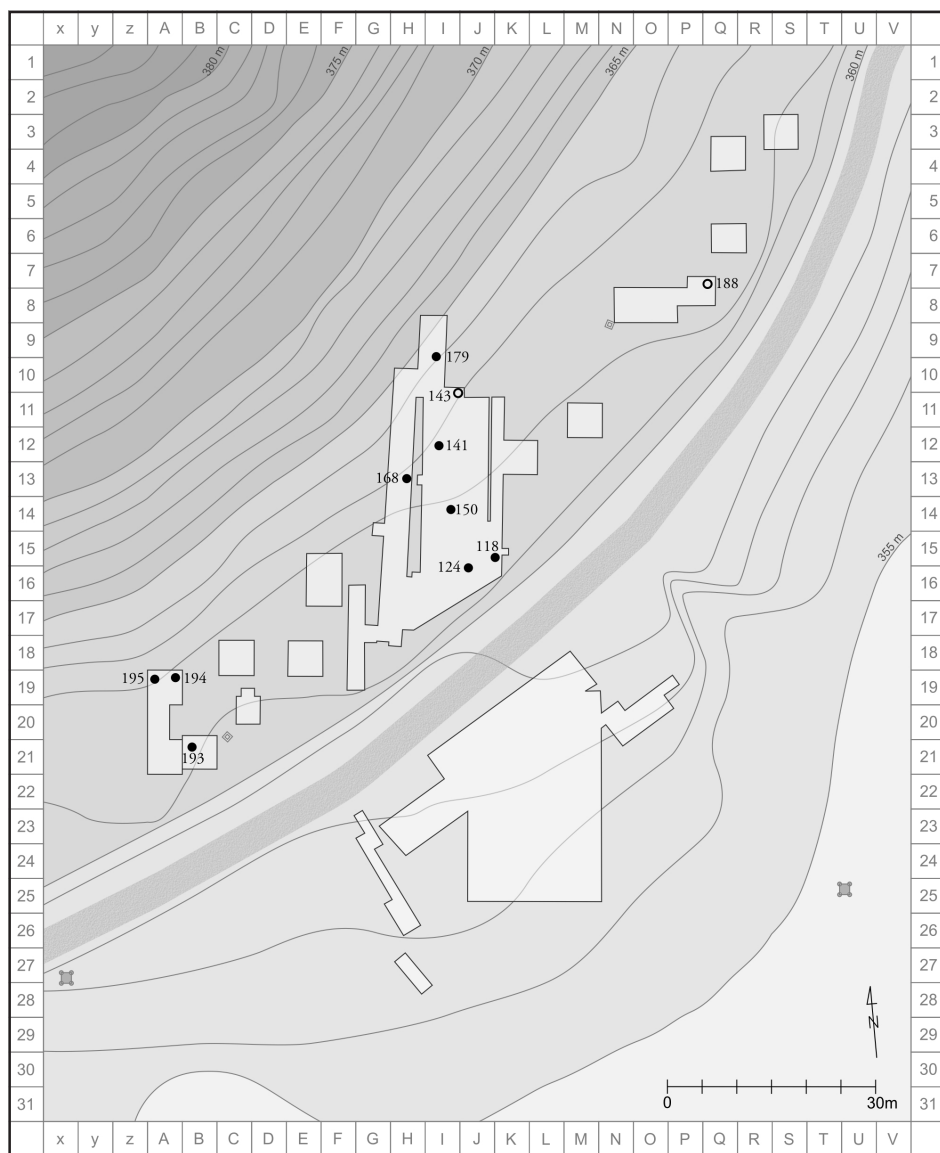

Fig. 1. Răspândirea mormintelor din secolul al III-lea în suprafețele cercetate la Sighișoara-Dealul Viilor, punct Necropolă. Cu cerc plin: morminte de incinerare în urnă; cu cerc gol: morminte de incinerare în groapă.

Ritul și ritualul funerar

Pauperitatea inventarelor celor zece morminte din *Dealul Viilor* contrastează cu manufactura de bună calitate a ceramicii. Din acest motiv, pauperitatea inventarelor ar trebui interpretată în sensul unei extreme sobrietăți funerare ca regulă rituală și nu ca expresie a „sărăciei” comunității înmormântate în *Dealul Viilor*. În cazul studiat, se poate considera că „sobrietatea” este indicată de doi parametri: absența inventarului în 9 dintre cele 10 morminte și absența generală a capacelor.

În necropolele rurale romane cercetate până acum în Transilvania, mormintele de incinerație în urnă lipsite capac formează minorități deloc nesemnificative: 27/136 (ca. 19,95%) la Sopor de Câmpie, 25/119 (ca. 21%) la Obreja.² De asemenea, mormintele de incinerație în urnă lipsite de inventar formează fie o minoritate consistentă la Sopor de Câmpie (57/136 – ca. 42%), fie o majoritate simplă la Obreja (69/119 – ca. 58%) la Locusteni (105/167 – ca. 63%) și Dioști (46/87 – ca. 53%).³

La Poienești, poate cea mai „bogată” dintre necropole est-carpătice,⁴ 23 dintre cele 129 de morminte de incinerație în urnă nu au capac (ca. 18%), iar 52 dintre acestea nu conțin nici un inventar (ca. 40%). Analizele arheologice și antropologice au relevat absența inventarului mai ales în cazul mormintelor masculine; mormintele cu inventar, mai ales cele cu podoabe, sunt preponderent feminine.⁵ Lipsa expertizelor antropologice din celelalte necropole est-carpătice împiedică extrapolarea și generalizarea acestei concluzii. De altfel, câteva dintre necropolele de incinerație est-carpătice anterioare extinderii la vest de Prut a culturii SMĈ, precum cele de la Zvorâștea,⁶ se disting prin raritatea generalizată a elementelor de inventar.

În necropolele SMĈ din România extracarpatică înhumăția este predominantă.⁷ Excepție face numai necropola de la Bârlad–Valea Seacă unde raportul este inversat (295 incinerați față de 252 înhumați).⁸ În ciuda unui stadiu mai precar al informației descoperirilor funerare

SMĈ din Transilvania⁹ (multe sunt fortuite și fac probabil parte din necropole încă necercetate; necropola de la Sântana de Mureș a fost parțial distrusă), raportul dintre rituri înclină net, tot în favoarea înhumăției (115/17 morminte).¹⁰ De altfel, deosebirea de rit a constituit și principalul argument de departajare între înmormântările necropolelor 1 și 2 de la Sighișoara–*Dealul Viilor*. Totodată, perceperea necropolei 1 ca o fază timpurie a necropolei 2 se conturează ca eronată, cel puțin din două motive. Pe de o parte, cel puțin la Târgșor, incinerația supraviețuiește până în faza târzie a necropolei de tip SMĈ.¹¹ Pe de altă parte, în contextele funerare SMĈ, depunerea resturilor cremației în urne a fost urmată frecvent de adăugarea unor categorii variate de materiale: fie mai multe vase, fie diferite podoabe, unelte sau ustensile. Mormintele de incinerație în urne lipsite de orice alte elemente de inventar sunt rare, iar cazurile în care s-a recurs la vase din pastă cenușie fină sunt cu totul izolate.¹² Numai la Târgșor, numărul mormintelor cu resturile cinerare în urne din pastă cenușie fină și lipsite de orice alt inventar este mai însemnat, dar formează tot o minoritate (13 din 110 morminte).¹³ Revalorificarea actualizată a ansamblului funerar de la Târgșor ar putea aduce lămuriri substanțiale referitoare la dinamica transformărilor rituale din secolele III–IV în Muntenia.

În aceste condiții, o sincronizare a înmormântărilor din *Dealul Viilor* cu necropolele culturii SMĈ de pe teritoriul României în general și cu necropola 2 din *Dealul Viilor* în particular, este contrazisă de sobrietatea ritualului funerar practicat. Această opțiune rituală este însă suficient de bine atestată în necropolele rurale provinciale din secolele II–III și oferă o analogie convingătoare pentru necropola din *Dealul Viilor*.

⁹ Bóna 1990, 71.

¹⁰ La cele 31 de descoperiri funerare SMĈ din Transilvania (însușind 93 morminte de înhumăție și 17 de incinerație) repertoriare de Petrescu 2002, 48–278, trebuie adăugată și necropola cu cele 22 de înmormântări de înhumăție de la Sighișoara–*Dealul Viilor*, punct *Necropolă*: Harhoiu 2014, 154.

¹¹ Niculescu 1993, 205.

¹² Doar două morminte (10 și 22) la Olteni (Mitrea – Preda 1966, 58–66). În alte cazuri, urnele sunt oale din pastă zgrunțuroasă (Independența, mormintele 5 și 9) sau apar în combinații ceramice complexe în necropolele de la Spanțov, Alexandru Odobescu ș.a.

¹³ Diaconu 1965, 37. În studiul lui Niculescu 1993, problematica mormintelor de incinerație lipsite de inventar de la Târgșor nu a fost discutată.

² Protase 1976, 73–74; Protase 2002, 150 și 165, tab. 3.

³ Protase 1976, 92–93, tab. 8; Protase 2002, 168–169, tab. 7; Popilian 1980, 56; Popilian, 2012, 102.

⁴ Spănu 2012, 176.

⁵ Spănu 2012, 180–182, fig. 13.

⁶ Ignat 1999.

⁷ Niculescu 1993, 197 (Târgșor); Mitrea – Preda 1966, 119 (Independența și Gherăseni); Șovan 2005, 191; Ioniță 1966, 220–221.

⁸ Palade 2004, 86.

Categoriile ceramice și inventarul mormintelor din Dealul Viilor

Starea de conservare a urnelor este precară: nici o urnă nu s-a păstrat intactă sau complet întregibilă. Forma inițială a urnelor a putut fi reconstituită prin restaurare și/sau grafic în cazul mormintelor 143 (amforă „de masă”), 179 (oală globulară), 193 (cană înaltă cu o toartă), 195 (oală scundă cu treaptă la baza gâtului). În cinci cazuri (mormintele 118, 124 și 194), forma inițială a urnei poate fi doar presupusă cu aproximație. Urnele mormintelor 150 (partea inferioară a unei oale?) și 168 (perete de oală?) sunt cele mai deteriorate, astfel încât forma lor inițială rămâne incertă (oale, amfore?).

Amfora. Urna din mormântul 143 (Fig. 2/143) este o amforă „de masă” din pastă cenușie fină, lucrată la roata rapidă. Torțile simetrice s-au rupt din vechime. Umerii vasului au fost ornamentați prin lustruire cu 3 motive „spinare de pește” /

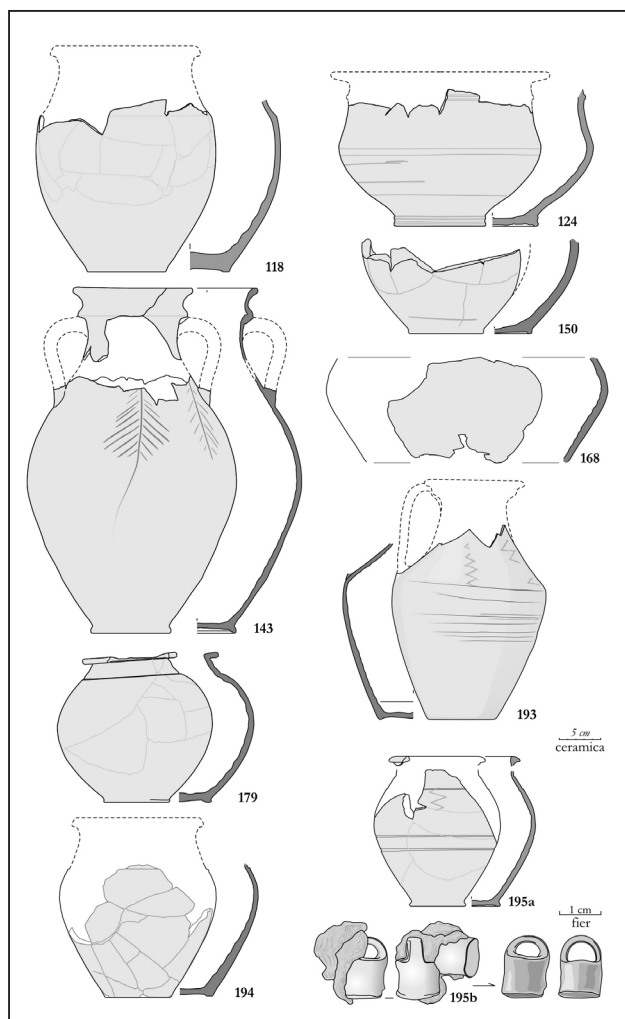

Fig. 2. Ceramică și pandantivele-căldărușe din necropola de la Sighișoara-Dealul Viilor, punct Necropolă.

„brăduț” dispuse vertical. Vasul este prevăzut cu un inel de poză (*Standring*), iar pe gât, sub buză, la nivelul joncțiunilor superioare ale torților amfora a fost prevăzută cu un guler reliefat. Recipientul are un aspect zvelt determinat de raportul de cca. 1/2 dintre diametrul maxim și înălțimea inițială. Decorul lustruit, gulerul reliefat, dimensiunile mari și aspectul zvelt al amforei din mormântul 143 sunt caracteristici care își regăsesc cele mai apropiate analogii în ceramica necropolelor est-carpătice din secolele II-III.

Cană zveltă. Urna mormântului 193 (Fig. 2/193) este o cană din care s-au păstrat partea inferioară, pântecul și umerii. Gâtul, buza și toarta au fost deranjate și s-au pierdut. Forma generală a părții păstrate este bitronconică. Foarte probabil, forma căinii a avut un aspect zvelt, determinat de un raport de cca. 2/3 între diametrul maxim și înălțimea inițială, precum și de plasarea diametrului maxim al pântecului în jumătatea superioară a recipientului. Umerii au fost ornamentați cu linii în zig-zag, iar pântecul a fost decorat cu linii orizontale, toate lustruite. Planul diametrului maxim al pântecului este ușor înclinat față de baza prevăzută cu inel de poză (*Standring*). Foarte probabil, cana este un rebut.

Castronul. Pentru urna mormântului 124 (Fig. 2/124) a fost ales un castron carenat cu umeri înalți, ușor înclinați spre interior și brâu reliefat plasat sub buză, lucrat la roată din pastă cenușie fină. Buza și cea mai mare parte din gâtul castronului s-au pierdut. Sub carenă au fost trasate linii orizontale lustruite. Baza castronului este prevăzută cu un inel de poză (*Standring*) și prezintă la exterior două brăie reliefate suprapuse.

Oală globulară. Urna din mormântul 179 (Fig. 2/179) este o oală globulară lucrată la roată din pastă fină cenușie. Caracterul globular al formei este indicat de raportul echilibrat (cca. 1/1) dintre înălțime și diametrul maxim al pântecului, precum și de aspectul cvasi-sferic al piesei. Baza este prevăzută cu un inel de poză (*Standring*), gâtul este ușor retras și delimitat printr-o treaptă în partea lui inferioară, iar buza este răsfrântă orizontal. Planul buzei este ușor înclinat – probabil un defect de ardere, astfel că recipientul poate fi considerat un rebut.

Oală scundă. Urna mormântului 195 (Fig. 2/195) este o oală scundă din pastă cenușie fină, lucrată la roata rapidă. Plasarea diametrului maxim al pântecului deasupra jumătății înălțimii vasului îi conferă acestuia un aspect suplu. Gâtul este delimitat prin două trepte; imediat sub pântec, umărul oalei a fost decorat cu o linie în zig-zag realizat prin impresiune în pasta moale;

peretele oalei, sub pântec, a fost ornamentat cu două caneluri orizontale. Oala este prevăzută cu un inel de poză (*Standring*). Buza este îngroșată, cu suprafața exterioară oblică și are o secțiune aproximativ triunghiulară. Urna s-a spart *in situ*; părți din umeri și din buza au fost îndepărtate de plug și nu au mai fost regăsite.

Foarte probabil, urnele mormintelor 118 și 194 (*Fig. 2/118 și 194*) au fost oale similare formal celei din mormântul 195, dar de dimensiuni sensibil mai mari. Elementul comun celor trei oale îl constituie mica treaptă de la baza gâtului. Din păcate, aspectul și forma buzei celor două oale nu mai pot fi precizate.

Piese ceramice cu morfologie incertă. Din urna mormântului 150 (*Fig. 2/150*) s-a păstrat doar partea inferioară a unui pântec, probabil globular (?) care suprapune un inel de poză. Înclinația părții inferioare a pereților păstrați este asemănătoare oalelor din mormintele 195, 194 și 118. Această asemănare nu permite însă omologarea tipologică certă a vasului. Din urma mormântului 168 (*Fig. 2/168*) s-au păstrat doar o parte din pereții pântecului unui vas lucrat la roată din pastă cenușie fină de mari dimensiuni (diametrul maxim 34 cm). Totodată, profilul indică o formă zveltă de vas, poate chiar o amforă. Precizarea morfologiei acestui recipient rămâne izolată în domeniul speculațiilor.

Podoabe: perechea de pandantive căldărușe din mormântul 195. Pandantivele căldărușe din mormântul 195 sunt singurele elemente de inventar metalice descoperite până acum în interiorul unei urne de epocă romană din *Dealul Viilor*. Cele două pandantive au fost realizate din tablă de fier și se compun dintr-un corp cilindric (diametru: 1 cm, înălțime: 1 cm) și o tortiță. Detaliile tehnice relative la modul de racordare a toartei la corpul cilindric sunt incerte, datorită oxidării și corodării metalului. În rugina care a unit cele două podoabe s-a imprimat textura unei stofe.

Polemici istoriografice în jurul amforelor cenușii

Cel dintâi mormânt din Transilvania cu resturile cinerare depuse într-o amforă cenușie cu fund plat a fost descoperit întâmplător la mijlocul secolului trecut la Mediaș, în malul Târnavei Mari.¹⁴ În cele trei decenii care au urmat descoperirii ei, amfora

de la Mediaș a rămas lipsită de analogii în Transilvania.¹⁵ Această conjunctură l-a determinat pe D. Protase să considere vasul ca un produs extern Daciei romane. Asemănările, „până la identitate” cu amfore la Vârțișcoiu, Poienești sau Pădureni îl determinau pe D. Protase să atribuie mormântul de la Mediaș carpilor „pătrunși pe valea Târnavei Mari în spațiul fostei provincii romane”.¹⁶ Aportul cultural extra-provincial („daco-carpic”) era restrâns la amforele cenușii, datate, cu o surprinzătoare dezinvoltură, în ultimele decenii ale provinciei și la debutul epocii postromane.¹⁷

Apariția amforelor de masă în Transilvania a fost explicată de către K. Horedt printr-o interpretare nuanțată și originală a contextului cultural local.¹⁸ În ultimele decenii ale provinciei Dacia, în Transilvania s-ar contura două grupe culturale distincte: una vest-transilvăneană, marcată de urbanizare, de colonizare și de o romanizare intensă și alta, est-transilvăneană, denumită „cultura Sf. Gheorghe”, în cadrul căreia cultura romană provincială, mai superficială, nu a înlăturat tradiții preromane și este contaminată de influențe est-carpice (carpice), peste care aveau să se suprapună în secolul al IV-lea și elemente SMĈ. Alături de biritualismul determinat pe criterii de vârstă, podoabele filigranate, pandantivele căldărușe sau oglinzile cu tamga, amforele cenușii de masă au fost percepute de K. Horedt ca indicatori ai elementului carpic din acest mozaic cultural provincial-târziu și post-provincial. Dacă în privința amforelor, opiniile lui Protase și Horedt sunt convergente, ele diferă în privința atribuirii etnice a necropolelor provinciale rurale, în special a celei de la Sopor de Câmpie. Potrivit lui Protase, această necropolă aparține unei populații locale (dacice/daco-romane) provinciale.¹⁹ Potrivit lui Horedt, necropola ar ilustra fie „enclave” carpice în provincie, fie coabitarea imigranților carpi cu localnicii.²⁰ Cu alte cuvinte, Horedt acordă aportului cultural și etnic carpic în peisajul cultural al Transilvaniei secolului al III-lea o amploare mult sporită față de cea acceptată de către Protase. În viziunea lui Horedt, amforele din Transilvania (deși absente la Sopor de Câmpie)

¹⁵ Amforele de la Bezid (Székely 1961, 184–185, fig. 7/3) sau Sfântu Gheorghe–*Epreșet* (Székely 1959, 241–242, pl. X/7) au fost atribuite cu prea multă ușurință unor contexte SMĈ.

¹⁶ Protase 1966, 118; Protase 1972, 595.

¹⁷ Protase 1972, 606–607; Macrea 1968, 185.

¹⁸ Horedt 1982, 70–82.

¹⁹ Protase 1976, 87; Protase 2002, 156–162, Popilian 1980, 103–106; Popilian 2012, 151–154; Babeș 1994, 136.

²⁰ Horedt 1963, 162; Horedt 1971, 583–587; Horedt 1967, 582–586; Horedt 1982, 55; Macrea 1969, 264.

¹⁴ Crișan 1956, 40–41; Protase 1966, 118–119, nr. 12, fig. 38.

ar trebui date în prima jumătate și la mijlocul a secolului al III-lea, când ar fi avut loc pătrunderea carpică în spațiul intracarpatic.²¹

Mai recent, C. Opreanu a reiterat teza lui K. Horedt, dar cu o ajustare cronologică semnificativă: necropolele de la Sopor de Câmpie sau Locusteni (ș.a.) ar reflecta colonizarea în provincie, încă din secolul al II-lea, a unor comunități extra-carpate („daco-sarmatice”).²² Câteva amfore cenușii lustruite au fost invocate pentru susținerea migrației carpice până în Pannonia.²³

Începând cu anii '80 ai secolului trecut, în dezbaterile istoriografice s-a acceptat treptat o coborâre a cronologiei grupei Poieniști-Vârțișcoiu („carpice”) din secolele III–IV,²⁴ în secolele II–III.²⁵ Începuturile acestei grupe erau plasate cu un secol înaintea afirmării istorice a carpilor. În aceste condiții, se impunea o reinterpretare a similarităților dintre descoperirile intra- și extraprovinciale. În viziunea lui I. Ioniță, carpii nu ar fi altceva decât daci liberi,²⁶ iar cucerirea romană nu ar fi alterat integritatea, unitatea și continuitatea unei identități supraregionale „pan-dacice”.²⁷ Descoperiri ca cele de la Sopor de Câmpie în Transilvania sau Văleni și Poieniști în Moldova ar reflecta o etnicitate supraregională unitară. Din această perspectivă, răspândirea amforelor de-o parte și de alta a limesului răsăritean al Daciei ar reprezenta încă un argument al unității și continuității culturale autohtone. Ne aflăm la antipodul viziunii lui K. Horedt.

Publicarea necropolei de la Șopteriu²⁸ părea să ofere prilejul tranșării polemicii Protase–Horedt. Potrivit lui M. Babeș, folosirea ca urne a unor amfore cenușii ar permite atribuirea acestei necropole unei grupe de carpi pătrunși în Transilvania.²⁹ În schimb, necropolele de la Sopor de Câmpie și Obreja, unde amforele sunt absente, trebuie atribuite populației locale provinciale (daci romanizați/în curs de romanizare). Cazul

Șopteriu, astfel interpretat, oferea un model și pentru încadrarea amforei din mormântul 143 de la Sighișoara–Dealul Viilor.³⁰ Dilema *carpi imigrați și/sau daci provinciali* era astfel pusă într-un relativ echilibru. Se pierdea însă din vedere că biritualismul determinat de vârsta defuncțiilor (adulți incinerati, imaturi înhumati), reprezintă o practică funerară de sorginte romană³¹ și caracterizează nu numai necropola de la Șopteriu sau alte necropole est-carpate (Poieniști, Săbăoani ș.a.), ci se regăsește și la Sopor de Câmpie, și la Obreja, și la Locusteni.

Similarităților și diferențelor dintre cimitirele rurale provinciale și cele est-carpate li s-a acordat o relevanță etnică exagerată. În cercetare s-au conturat trei teze fundamentale privind înmormântările rurale din Transilvania: (1) fie toate sunt „carpice” (teza Horedt–Opreanu), (2) fie toate reflectă unitatea elementului dacic autohton (teza Ioniță), (3) fie unele (Șopteriu, Mediaș) sunt carpice, iar alte (Sopor de Câmpie, Obreja) sunt daco-romane (teza Protase–Babeș). În constituirea tuturor acestor scenarii a fost trecut prea lesne cu vederea rolul integrator al modelelor culturale provinciale romane și posibilitatea transmiterii lor chiar și dincolo de *limes*. Problematika romanizării a fost izolată pe tărâm lingvistic.³²

O altă verigă slabă a discursurilor dedicate atât necropolelor rurale provinciale cât și necropolelor est-carpate (de tip Poieniști-Vârțișcoiu) a constituit-o dezbaterea surprinzător de superficială a cronologiei lor relative, niciodată abordată sistematic, critic și într-o corelare satisfăcătoare cu sistemele central-europene.³³ Resistemizarea parametrilor unui sistem cronologic regional pentru descoperiri din Dacia și din aria est-carpatică ar depăși însă cadrul contribuției de față.³⁴ În cele ce urmează, mă voi mărgini numai la acele analogii și repere care pot contribui la încadrarea cronologică și culturală adecvată a amforei cenușii din mormântul 143.

²¹ Horedt 1982, 52–54 (faza „IIa” a necropolei de la Sopor de Câmpie) criticat de: Protase 2002, 161, n. 17 (cu contribuțiile anterioare), Babeș 1971, 35–36, Babeș 1994, 131–136.

²² Opreanu 1998, 97; Opreanu 2008, 126.

²³ Tóth 2005, 371–376, fig. 10.

²⁴ Vulpe 1953, 498; Mitrea 1960, 639; Horedt 1978, 218–219; Bichir 1973, 147–154.

²⁵ Ioniță – Ursachi 1988, 96–97; Ignat 1999, 131–132. Noua optică a fost inaugurată de N. Mirițoiu în comunicarea (rămasă inedită), *Apartenența etno-culturală a mormintelor de inhumație din cadrul necropolelor carpice* (București, Institutul de Arheologie, 11 februarie 1983).

²⁶ Ioniță 1982, 65–67, 76–77; Ioniță – Ursachi 1988, 97; Ioniță 2001, 423–437; Ignat 1999, 43–47.

²⁷ Ioniță 1982, 118–120; Babeș 1994, 137–138.

²⁸ Marinescu – Mirițoiu 1987.

²⁹ Babeș 1994, 134–136, nota 65.

³⁰ Harhoiu – Baltag 2007, 376; Harhoiu – Ioniță 2008, 200; Harhoiu 2014, 164–165.

³¹ Fasold 1993, 392. Rezervarea înhumării defuncțiilor imaturi este atestată de Plinius, *Nat. hist.* VII, 16, 72 și Juvenal, *Satire* XV, 138/140. Pentru valorizarea funerară a defuncțiilor imaturi în lumea romană: Boyancé 1952, 275–289; Engels 1998, 44; Rawson 2003, 343.

³² Babeș 1994, 136–137.

³³ Doar Curta 1992 și Sonoc 2007, 99 au semnalat datarea exagerat de târzie a fibulelor de epocă imperială în literatura românească de specialitate.

³⁴ Publicarea exhaustivă a necropolelor de la Târgșor și Poieniști ar putea contribui substanțial la deslușirea problemelor cronologiei spațiului extracarpatic în secolele II–IV. Revizuirea datării celor două necropole a fost deocamdată doar anunțată de Niculescu 1993 (Târgșor) și Spânu 2012, 176–178 (Poieniști).

Amfora „de masă” din pastă cenușie – o formă supraregională

Amfora „de masă”, o oală zveltă cu două torți și fund cu inel de poză (*Standing*), este o formă rar atestată din descoperiri ale epocii fierului de pe teritoriul actual al României. Cele câteva excepții au fost interpretate, pe bună dreptate, ca replici locale ale unei forme de vas elaborată anterior în Grecia și Anatolia.³⁵ Amfora „de masă” nu se numără printre formele specifice ale ceramicii din Dacia preromană,³⁶ astfel că nu poate fi percepută ca indicator al unor tradiții meșteșugărești locale.³⁷ Această formă, arsă oxidant și în varianta ei globulară este frecvent atestată în Moesia romană, încă din epoca imperială timpurie.³⁸ Răspândirea semnificativă a acestei forme la nord de Dunăre trebuie explicată în condițiile ulterioare cuceririi romane a Daciei și în contextul influenței creației ceramice romane provinciale nu numai din Dacia, ci și din Moesia asupra olăriei din *Barbaricum*.

Amforele cenușii lucrate la roată sunt atestate în multe descoperiri de epocă imperială de la est de Carpați (*Fig. 3*), atât în necropolele Poienești-Vârțișcoiu,³⁹ cât și în contexte de locuire ale grupei Chilia-Militari,⁴⁰ în înmormântări sarmatice și în centre aflate sub control roman sau de certă tradiție elenistică, precum Barboși, Moloha, Tyras sau Olbia,⁴¹ precum și în Regatul Bosporan.⁴² În mod semnificativ, amforele cenușii au fost identificate în atelierele de olărie de la Butnărești, Poienești și Pruteni,⁴³ dar și la Orlovka (Orlovka).⁴⁴ Răspândirea acestor cuptoare ar putea indica una

dintre direcțiile în care mediile meșteșugărești din Moesia au exercitat o influență tehnologică profundă asupra Barbaricului est-carpatic. Foarte probabil, răspândirea amforei „de masă” din pastă cenușie fină este una dintre expresiile morfologice unei influențe care s-a dovedit extrem de fecundă în spațiul est-carpatic.

Descoperirea la Medieșu Aurit a unor amfore „de masă” cenușii⁴⁵ indică difuziunea largă a acestui tip, chiar și dincolo de limesul nord-vestic al Daciei. Această difuziune trebuie înțeleasă în contextul în care, realizarea oalelor zvelte cu două torți și inel de poză, lucrate la roată, din pastă cenușie, gălbuie sau roșcată (*Gauloise type 9/ Gauloises flat-based amphoras*) a cunoscut o intensificare deosebită în mediile provinciale din epocă imperială.⁴⁶ Aceste produse provinciale și-au făcut resimțită prezența dincolo de limes, de exemplu în Slovacia sau Polonia.⁴⁷ Amfora „de masă” trebuie deci percepută ca indicator al influenței tehnologice a ceramicii provinciale în *Barbaricum*.

În provincia Dacia, amfore „de masă” cenușii au fost identificate fie în mormintele de la Șopteriu (8 exemplare), Mediaș și Sighișoara – mormântul 143 (câte un exemplar), fie în câteva descoperiri cu caracter non-funerar: Bezid, Sfântu Gheorghe–Epreșet, Govora–Sat și Stolniceni.⁴⁸ Pe lângă aceste descoperiri, mai pot fi amintite și fragmentele de amforă descoperite în complexul 54 de la Sighișoara–Așezare, ale căror încadrare în epocă provincială sau post-provincială rămâne incertă, dar ar premerge culturii SMĈ.⁴⁹ De asemenea, mai pot fi amintite și fragmentele de amforă cenușie din atelierul de olar (complexul 243/271) din punctul *Necropolă*, de unde provine și un *mortarium* datat în cursul secolului al IV-lea.⁵⁰ Datarea acestui atelier de olar într-o perioadă post-provincială nu implică și o încadrare cronologică la fel de târzie a amforei folosită ca urnă a mormântului 143. Fragmentele de amfore din atelier indică păstrarea în uz a acestei forme de recipient și după părăsirea provinciei.

³⁵ Moscalu 1983, 132–133; Opaț 2013, 43 (cu literatura).

³⁶ Apartenența unei amfore cenușii „de masă” la locuirea târzie La Tène de la Răcătău (Căpitanu 1976, 58, fig. 34/4) nu a fost precizată explicit și s-ar putea adăuga indiciilor unei prezențe post-traianice în situl respectiv (de exemplu, o fibulă cu portagrafa înaltă inedită, Muzeul din Bacău, nr. inv. 24213 (observații personale, iunie 2001)). Amfora publicată de Buzilă 1973, 100, fig. 1/2 și 14 nu este zveltă, ci globulară și din pastă cărămizie; dacă nu este un import, se înscrie în seria imitațiilor locale după amfore romane.

³⁷ Moscalu 1983, 136.

³⁸ Opaț 2013, 43–44.

³⁹ Bichir 1973, 80–81; Vornic et al. 2007, 89–90.

⁴⁰ Bichir 1984, 35, 136, pl. XV/2, 145; XXIV/1; Dolinescu Ferche 1974, 54–55, fig. 41a/3 (din bordeiul VI mai provine o fibulă cu piciorul întors pe dedesubt); Moscalu 1983, 313.

⁴¹ Vornic et al. 2007, 89–90 (cu literatura).

⁴² De exemplu: Glebov et al. 2005, 260–261, nr. cat. 7 (Grab 9/1996), 248, fig. 8/3 (Tanais) sau Nessel’ 2000, 153, pl. 33/33 (Balaklava).

⁴³ Bichir 1966; Bichir 1973, 52–63; Vornic et al. 2007, 84–89; observații personale asupra materialelor din atelierul de la Poienești. Materialele ceramice din alte ateliere de olar est-carpatic (Poiana Dulcești, Șcheia, Țifești, Dărmănești, Bălteni) au fost publicate nesatisfăcător.

⁴⁴ Cercetări I. Brujako menționate de Vornic et al. 2007, 90.

⁴⁵ Dumitrașcu – Bader 1967, 35, pl. XII/11 (dreapta/jos).

⁴⁶ Laubenheimer 1992; Gassner 1989. Un exemplu în Germania Inferior: Pirling 1993, 112, 121, fig. 10.

⁴⁷ Beljak 2006, 260, 267, fig. 6/2; Leiber – Kokowski 2003, 150, fig. 45, nr. cat. 138.35–40.

⁴⁸ Székely 1961, 184–185, fig. 7/3; Székely 1959, 241, pl. X/7 (așezare cu materiale provinciale dar și SMĈ); Moscalu 1983, 135–136; Moscalu 1970, 657, fig. 5/1; Bichir 1988, 111, fig. 7/4, 8; 10/1–2, 4–5, 10. Atribuirea amforelor de la Stolniceni nivelului VI (postroman) nu a fost argumentată satisfăcător.

⁴⁹ Harhoiu – Baltag 2007, 249–250, pl. 130/2–3; 132/1, 9 și 459 (problema datării).

⁵⁰ Harhoiu 2009, 216–223, fig. 16/3; 17/5.

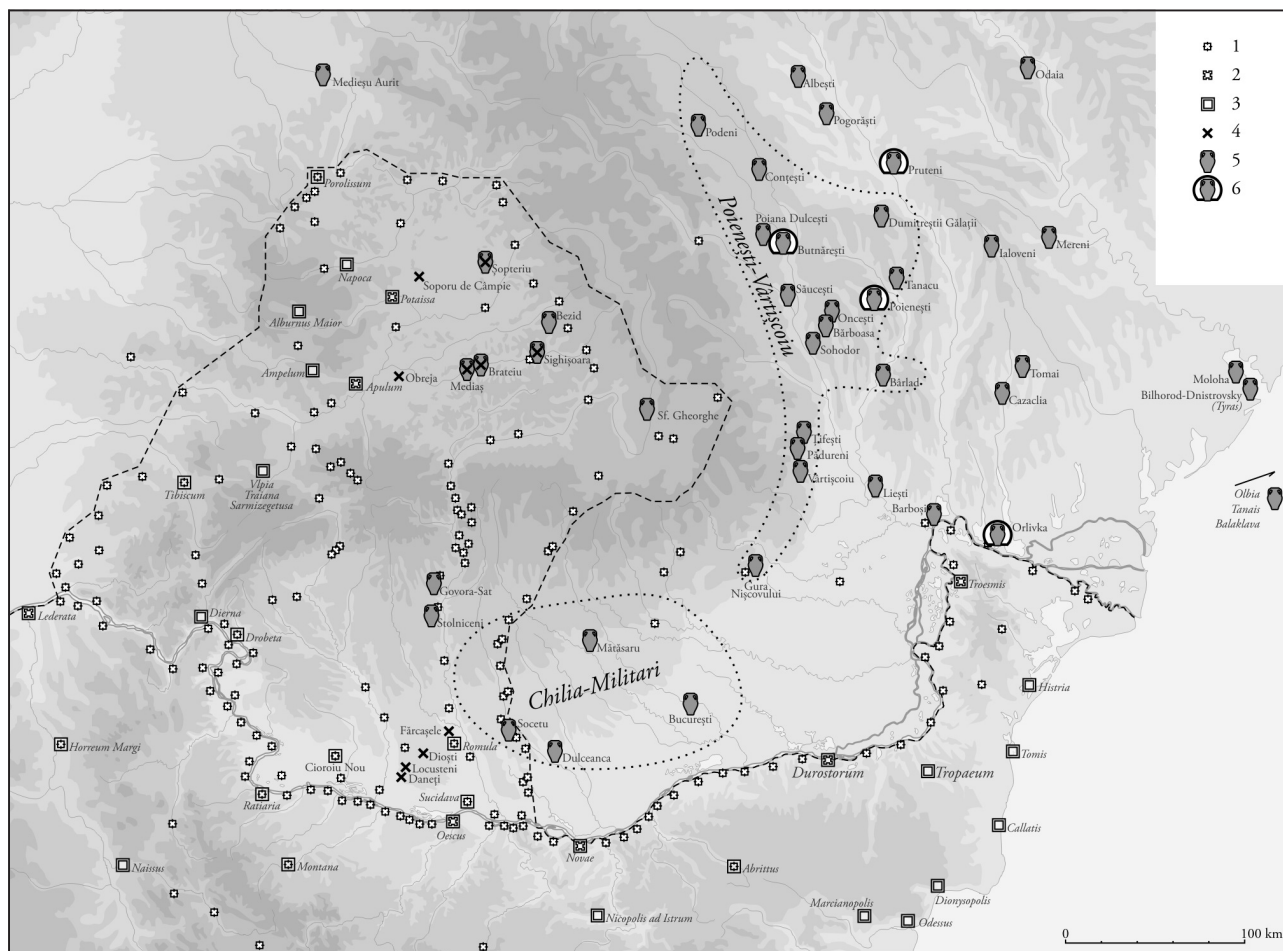

Fig. 3. Răspândirea amforelor cenușii în Dacia și în spațiul est-carpatic.

Legendă: 1. *castra*; 2. *castra legionis*; 3. centre urbane (după Petolescu 2011, 104, fig. 2); 4. necropole rurale provinciale; 5. descoperiri cu amfore „de masă” cenușii la roată (după Vornic et al. 2007, 89–90, cu adăugiri); 6. ateliere de olar cu amfore „de masă” cenușii la roată.

Surprinde absența amforelor în necropolele rurale provinciale, atât din Transilvania (Sopor de Câmpie, Obreja), cât și din Oltenia (Locusteni, Daneți, Dioști). Relevanța acestei constatări nu trebuie însă exagerată. Două dintre oalele din pastă cenușie fină, folosite ca urne la Locusteni (mormintele 235 și 236) au partea superioară distrusă. Astfel, posibilitatea ca aceste resturi să provină de la amfore „de masă” nu poate fi exclusă.⁵¹ Totodată, răspândirea amforelor de masă nu a fost uniformă. De altfel, chiar și la est de Carpați, unde amforele sunt mai frecvente decât în Transilvania, există totuși necropole cercetate exhaustiv (Văleni, Săbăoani) în care această formă lipsește.

Absența amforelor din necropolele Obreja și Locusteni trebuie explicată în contextul complexității diversității a culturii provinciale romane din Dacia. Așa cum a relevat K. Horedt, provincia nu a fost colonizată și urbanizată uniform. Amforele cenușii „de masă” se regăsesc în jumătatea răsări-

teană a Transilvaniei și în nord-estul Olteniei, departe de axa *Drobeta–Apulum–Porolissum*, coloana vertebrală urbanizată a provinciei⁵² (Fig. 3). Mobilitatea categoriilor sociale inferioare, precum cea a peregrinilor, sau a diferitelor comunități profesionale, poate fi urmărită epigrafic numai în ambianța culturii urbane literate.⁵³ În cazul mediilor rurale provinciale, circulația meșterilor olari ar putea fi indicată numai de răspândirea unora dintre creațiile lor specifice. Amforele cenușii reflectă un *habitus* tehnologic într-o mai mare măsură decât mult invocata etnicitate. În acest sens ar putea fi explicată segregarea spațială relativă dintre descoperirile provinciale de amfore cenușii și centrele urbane din Dacia (Fig. 3).

Cucerirea romană a Daciei a asigurat infrastructura favorabilă unui tranzit dinamic de modele culturale și tehnologice în noile teritorii cucerite, între acestea, precum și dincolo de

⁵² Petolescu 2011; Bogdan Cătănciu 1993; Ardevan 1998.

⁵³ Varga 2014, 112–113.

⁵¹ Popilian 1980, 47–48.

limes. Regiunea est-carpatică a resimțit o dublă influență, atât dinspre Dacia, cât și dinspre Moesia și centrele nord-pontice. Această dublă influență a putut favoriza constituirea unui mediu cultural fecund și a impulsionat o creativitate meșteșugărească deosebită, în măsură să interfereze cu comunitățile rurale marginale ale provinciei Dacia. Menirea limesului nu a fost doar aceea de a separa Imperiul de Barbaricum, ci și de a asigura stabilitatea necesară schimburilor culturale și de a reglementa circulația grupurilor umane, inclusiv a meșterilor și a negustorilor.

Amfora „de masă” ar putea fi considerată ca unul dintre indicatorii complexului fenomen de aculturație la modelele greco-romane împărtășită de meșterii olari de la nord de Dunăre, la fel cum adoptarea practicii înmormântării în necropole plane de către comunitățile rurale din Transilvania și Moldova poate fi percepută ca efect al transformărilor culturale determinate de cucerirea Daciei.⁵⁴ Astfel, amfora „de masă” din pastă cenușie fină ni se dezvăluie ca un tip cu o răspândire supraregională largă,⁵⁵ iar perceperea ei ca identificator specific unei singure etnii sau grupe culturale se conturează ca nepotrivită. Un aport local original ar putea fi întrevăzut în ornamentația lustruită a amforelor cenușii, uneori foarte amplă, executată pe unele exemplare de la Pruteni, Poieniști, Stolniceni ș.a.

După cum va reieși în continuare, multe dintre amforele cenușii lucrate la roată se regăsesc în contexte anterioare migrațiilor de la mijlocul secolului al III-lea. Răspândirea lor ar putea fi explicată mai probabil prin activitatea, de-o parte și de alta a limesului, a unor grupe mobile de meșteri olari formați în ambianța centrelor nord-și vest-pontice, într-o epocă anterioară crizei Imperiului.

Repere cronologice și culturale pentru încadrarea amforei din mormântul 143

Pentru încadrarea cronologică și culturală a mormântului 143 de la Sighișoara, două analogii sunt cât se poate de relevante: (a) analogia formală cu amfora de masă folosită ca urnă în mormântul 39 de la Poieniști în Moldova și (b) analogia rituală cu înmormântările de incinerare în amfore „de masă” de la Șopteriu în Transilvania.

Amfora din mormântul 143 de la Sighișoara se aseamănă celei din mormântul 39 de la Poieniști.⁵⁶ Ambele piese au fost utilizate ca urne și amândouă prezintă ornamente similare „spinare de pește”/„brăduș” realizate prin lustruire, înaintea arderii.⁵⁷ Funcția, forma și decorul sunt deci comune. Analogia are însă și o importanță cronologică particulară. Inventarul mormântului de la Poieniști reunește câteva mărgel, trei baghete din sârmă cu corp torsadat și bucle terminale atașate la o verigă, precum și o fibulă cu piciorul întors pe dedesubt cu arcu lățit și aplatizat decorat cu un zig-zag gravat și resortul dezvoltat din arc. O asociere similară între o amforă cenușie și o fibulă cu piciorul întors pe dedesubt mai este ilustrată și de mormântul 2 de la Bârlad „Prodana”.⁵⁸ Aceste analogii permit raportarea amforei de la Sighișoara la cronologia relativă a necropolelor est-carpătice.

Etapile necropolelor Poieniști-Vârțișcoiu pot fi stabilite în funcție de perioadele diferite de folosire a principalelor forme de fibule documentate în inventarele funerare. Fibulele puternic profilate est-carpătice sunt specifice perioadelor B2a și B2b ale epocii imperiale și nu supraviețuiesc după Războaiele Marcomanice.⁵⁹ În necropolele est-carpătice, aceste fibule pot fi percepute ca indicator al unei prime faze timpurii (cca. 100/130–160/180 p. Chr.). Fibulele cu portagrafa înaltă și fibulele cu piciorul întors pe dedesubt⁶⁰ apărute după Războaiele Marcomanice,⁶¹ formează indicatorii cronologici ai fazei târzii a necropolelor est-carpătice (cca. 160/180–230/250 p. Chr.). Numărul lor restrâns ne obligă să nu prelungim datarea grupei Poieniști-Vârțișcoiu după mijlocul secolului al III-lea p. Chr. Etapa ei târzie (cca. 160/180–230/250 p. Chr.) ar putea fi corelată numai parțial fazei C1 a epocii imperiale.⁶²

⁵⁶ Vulpe 1953, 324–325, fig. 122–123 (amfora); fig. 124 (podașe) și fig. 125 (fibula).

⁵⁷ Un ornament lustruit similar apare și pe unul dintre fragmentele de amforă cenușie din atelierul de olar de la Butnărești (Bichir 1973, 328, pl. CXII/4) sau pe o oală cu treaptă la baza gâtului de la Zvorăștea (Ignat 1999, 178, pl. 16/M68).

⁵⁸ Palade 1971, 95–96; Ioniță et al. 2009, 3, nr. 10.

⁵⁹ Jobst 1975, 40–41; Dąbrowska 1994, 29.

⁶⁰ Eggers 1955, 201–202; Koch 1985, 466–469; Godłowski 1992, 80–85; Teegen 1999, 139; Beck – Müller 2000, 90.

⁶¹ Kolník 1998, 199–200, 232; Peškař 1972, 105; Cociș 2004, 135; Horedt 1978, 222; Böhme 1975.

⁶² Spănu 2012, 176–178, fig. 178.

⁵⁴ Babeș 1994, 129–130; Kaiser 2001, 286–287; Strobel 2010, 293.

⁵⁵ Vornic et al. 2007, 90.

Încetarea înmormântărilor în aceste necropole survine tocmai în perioada începutului afirmării istorice a carpilor (238-248 p. Chr).⁶³ Carpii, ca avangardă a asaltului gotic asupra *limes*-ului roman, au contribuit probabil substanțial la fracturarea acelor relații culturale care au determinat adoptarea ritualurilor ilustrate de necropolele Poienești-Vârțișcoiu. Din această perspectivă, însăși atribuirea acestor necropole structurii de putere carpice poate fi pusă sub semnul întrebării. Către o astfel de interpretare ne îndrumă: (a) recunoașterea contradicției dintre profunda aculturație la modelele funerare provinciale reflectată de necropola de la Poienești⁶⁴ și profilul istoric al carpilor, ca inamici redutabili ai Imperiului, așa cum îl oglindesc știrile literare;⁶⁵ (b) discrepanța cronologică: datarea necropolelor grupei Poienești-Vârțișcoiu înainte de afirmarea istorică a carpilor.

Raportarea necropolelor rurale provinciale din Dacia la schema cronologică est-carpatică nu este lipsită de interes. Predominarea fibulelor anterioare Războaielor Marcomanice (în special fibule puternic profilate) o regăsim numai la Locusteni. În schimb, necropolele de la Obreja și Sopor de Câmpie prezintă o situație inversată față de necropolele est-carpatică: dacă indicatorii de datare timpurii (în special fibulele puternic profilate) sunt numeric minoritari în inventarele funerare, indicatorii mai târzii (fibulele cu piciorul întors pe dedesubt și cele cu portagrafa-teacă) sunt majoritari.⁶⁶ Această conjunctură ar putea reflecta abandonarea necropolelor est-carpatică înaintea celor din Transilvania. Totodată, datarea înmormântărilor de aici după părăsirea Daciei⁶⁷ poate fi pusă sub semnul întrebării.

Revizuirea datării necropolelor de tip Poienești-Vârțișcoiu se armonizează și cu acele argumente care pledează în favoarea datării începutului culturii SMČ în Muntenia și în Transilvania încă în cea de a doua jumătate a secolului al III-lea.⁶⁸ Cu alte cuvinte, grupa Poienești-Vâr-

țișcoiu poate fi sincronizată relativ necropolelor rurale provinciale Sopor de Câmpie-Obreja și înmormântărilor de tip Șopteriu-Mediaș-Sighișoara. Toate acestea ar putea fi încadrate în perioada ființării provinciei Dacia și toate ar putea fi anterioare extinderii culturii SMČ în Muntenia și Transilvania. Plauzibilitatea unei faze intermediare („carpice”) între abandonarea provinciei Dacia de către autoritățile romane și extinderea culturii SMČ în Transilvania⁶⁹ se estompează drastic.

Pe baza asocierilor cu fibulele cu piciorul întors pe dedesubt, amforele cenușii pot fi sincronizate cu faza târzie a necropolelor de tip Poienești-Vârțișcoiu (sfârșitul secolului al II-lea și prima treime/jumătate a secolului al III-lea). Această încadrare este susținută și de inventarele de la Șopteriu.⁷⁰ Atât fibula cu portagrafa înaltă, cât și fragmentul unui pieptene din trei plăci din os nituite și mâner semicircular, ambele asociate unor amfore „de masă cenușii” în mormintele 1 și respectiv 4, indică o datare a necropolei în fazele B2/C1 și C1 (160/180–260 p. Chr.) ale epocii imperiale.⁷¹ Biritualismul determinat de vârste (adulți incinerați, imaturi înhumați) pledează o dată în plus pentru o sincronizare relativă a necropolei de la Șopteriu atât cu necropolelor est-carpatică, cât și cu cele rurale provinciale.

Cu alte cuvinte, nimic nu impune prelungirea datării necropolei de la Șopteriu până în ultima treime a secolului al III-lea. Carpi împământeți sau agricultori localnici (cele două ipoteze nu se exclud), defuncții de la Șopteriu aparțin unei comunități rurale provinciale. Prin analogie, mormântul cu amforă cenușie de la Sighișoara ar putea fi interpretat în mod asemănător.

Un alt aspect relevant pentru încadrarea cronologică și culturală a amforelor cenușii îl constituie asocierile unor astfel de recipiente cu podoabe filigranate (cercei și pandantive în formă de găletușă sau de amforă) în mormintele 65 și 563 de la Poienești. În inventarele funerare est-carpatică, dar și în necropolele rurale provinciale (Fig. 4), aceste forme particulare de podoabe se asociază frecvent cu indicatori cronologici timpurii (fibule puternic profilate), dar (mai rar) și cu fibule târzii precum cele cu piciorul întors pe

⁶³ Wolfram 1979, 42–43.

⁶⁴ Spănu 2012, 185.

⁶⁵ Petrus Patricius, frag. 8; Iordanes, Getica, 91.

⁶⁶ Protase 1976, pl. XXXVI–XXXIX (2 fibule puternic profilate, 3 cu portagrafa-teacă, dar 6 cu piciorul întors pe dedesubt); Protase 2002, 324–326, pl. LXXII–LXXIV (3 fibule puternic profilate, 5 cu portagrafa-teacă, 3 cu piciorul întors pe dedesubt și o fibulă genunchi). Din această perspectivă, se poate considera că interpretarea de către Horedt a cronologiei relative a necropolei de la Sopor își păstrează valabilitatea.

⁶⁷ Protase 1976, 81–82; Horedt 1982, 54.

⁶⁸ Niculescu 1993, 207, 220; Niculescu 2003, 195, 198; Bóna 1990, 64–65; Bierbrauer 1994, 123–124; Pröttel 1991, 352; Harhoiu 2014, 164. Anterior, Horedt 1963,

162; Horedt 1982, 107; Ioniță 1966, 241 sau Mitrea – Preda 1966, 148 plasau începuturile monumentelor SMČ din Muntenia numai după sfârșitul secolului al III-lea. O sinteză a polemicilor privind datarea pătrunderii goților în Transilvania la Schmauder 2002, 228–229.

⁶⁹ Horedt 1963, 162; Horedt 1982, 110; Bichir 1988, 116; Bóna 1990, 65.

⁷⁰ Marinescu – Mirițoiu 1987, 108–109, fig. 2/M1.

⁷¹ Thomas 1960, 77, 92–94, 120; Godłowski 1970, 50.

						
<i>Locusteni 72</i>						
<i>Locusteni 162</i>						
<i>Locusteni 177</i>						
<i>Locusteni 184</i>						
<i>Locusteni 185</i>						
<i>Oncești-Canton 67</i>						
<i>Săucești 1</i>						
<i>Dămieniști 46</i>						
<i>Dămieniști 48</i>						
<i>Poieniști 254</i>						
<i>Văleni 365</i>						
<i>Poieniști 327</i>						
<i>Poieniști 55</i>						
<i>Poieniști 71</i>						
<i>Poieniști 741</i>						
<i>Poieniști 65</i>						
<i>Poieniști 563</i>						
<i>Poieniști 230</i>						
<i>Gabăra 36</i>						
<i>Poieniști 39</i>						
<i>Bârlad-Prodana 2</i>						
<i>Văleni 296</i>						
<i>Șopteriu 1</i>						

Fig. 4. Asocieri reprezentative cronologic din înmormântări rurale provinciale și din necropolele est-carpătice din secolele II–III.

dedesubt sau cu fibule cu portagrafa înaltă (Fig. 4). Unul dintre reperele cele mai timpurii pentru datarea cerceilor filigranați îl oferă însă inventarul mormântului 211 de la Obreja care conține o emisiune de la Antoninus Pius din anii 140–144.⁷² În stadiu actual al cercetării, argumente peremptorii pentru o datare atât de timpurie a amforelor lipsesc. Totuși, asocierile lor cu podoabele filigranate lasă deschisă ipoteza datării lor încă de la mijlocul secolului al II-lea p. Chr.

Spre deosebire de podoabele filigranate care nu supraviețuiesc în vreme SMČ, amforele nu dispar din repertoriul ceramic regional, după cedarea provinciei Dacia. Totuși, după acest moment, prețuirea și semnificația lor simbolică se modifică fundamental: folosirea lor ca urne este abandonată. De exemplu, la Mihălășeni și la Bârlad Valea Seacă, toate oalele zvelte cu două torți provin exclusiv din morminte de înhuma-

ție, în asocierie cu adevărate seturi de recipiente cu forme și funcțiuni diferite (căni, străchini, oale fără torți ș.a.).⁷³ Totodată, trebuie remarcată absența amforelor „de masă” din pastă cenușie în descoperiri atribuite în mod cert culturii SMČ din Muntenia sau Transilvania. Astfel, se poate considera că folosirea ca urne a amforelor „de masă” cenușii a fost abandonată după mijlocul secolului al III-lea. Din această perspectivă, amforele folosite ca urne de la Mediaș, Șopteriu sau Sighișoara își regăsesc adecvat locul în lumea provincială anterioară crizei Imperiului de la mijlocul secolului al III-lea.

⁷² Protase 2002, 144, 322, pl. LXX/211.

⁷³ Șovan 2005, 167–168 (18 „amforete”). Potrivit lui Palade 1980, 247, fig. 8/3; 12/9, nouă oale cu două torți provin din morminte de înhumație de la Bârlad–Valea Seacă; afirmația nu se verifică în forma definitivă a catalogului: doar mormintele de înhumație 386 și 473 conțin amfore (Palade 2004, 191–192, 596, fig. 236/5 și 622–623, fig. 256/3).

Analogiile cǎnii, oalelor și castronului din mormintele de la Sighișoara

Prin analogiile lor morfologice, celelalte urne din necropola din *Dealul Viilor* nu contravin încadrării cronologice propuse pentru amfora din mormântul 143 în epocă provincială. Cana din mormântul 193 diferă de cǎnile specifice ceramicii SMČ. Acestea din urmă prezintă un gât înalt și zvelt plasat deasupra unui pântec bitronconic. Corpul cǎnii din mormântul 193 amintește de oalele zvelte ovale sau bitronconice din ceramica grupei Poieniști-Vârțișcoiu.⁷⁴ O analogie formală apropiată este oferită de o oală inedită din mormântul 573 de la Poieniști, în care au fost descoperite și resturi ale unor pandantive filigranate (*Fig. 5/573*).⁷⁵ De asemenea, mica treaptă de la baza gâtului oalelor din mormintele 118, 194 și 195 este specifică unora dintre urnele din necropolele rurale provinciale din Dacia (Locusteni, mormântul 233, Obreja, mormintele 53, 64 ș.a.),⁷⁶ sau din necropole ale grupei Poieniști-Vârțișcoiu (de exemplu Poieniști, mormântul 230, *Fig. 5/230*).

Brăul reliefat și fațetat, plasat sub buza castronului din mormântul 124 își regăsește analogii la Zvorăștea, în mormintele 57 și 60 și 95.⁷⁷ Din păcate, această analogie este inexpresivă pentru cronologie, datorită cvasi-absenței elementelor de datare de la Zvorăștea.

Folosirea castronelor ca urne ar putea fi sincronizată însă fazei târzii a necropolelor Poieniști-Vârțișcoiu pe baza asocierilor din mormântul 7 de la Podeni care conține o fibulă cu piciorul întors pe dedesubt și buton de reținere a corzii.⁷⁸

Mica oală globulară din mormântul 179 poate fi comparată urnei din mormântul 1071 de la Poieniști (*Fig. 5/1071*). Aceasta din urmă se asociază unei chei și plăcilor de bronz ale unei case romane. Oale globulare din pastă cenușie, folosite ca urne, se regăsesc și la Locusteni în mormintele 7 și 74.⁷⁹ O formă similară oalei din mormântul 179 (în special gâtul cu retragere și buza evazată), dar arsă oxidant, este urna din mormântul 34 de la Dioști.⁸⁰ O altă formă

globulară de urnă, dar cu o manoperă mai rudimentară (buza modelată mai simplu, pragul gâtului absent), o regăsim și în cazul mormântul 1410 de unde provin și singurele două fibule cu portagrafa înaltă din necropola de la Poieniști (*Fig. 5/1410*). Această analogie, în măsura în care ar fi validată, ar putea fi invocată pentru încadrarea în mormântărilor din *Dealul Viilor* în răstimpul dintre Războaiele Marcomanice și extinderea culturii SMČ în zona carpatică.

Pandantivele căldărușe din mormântul 195 și relevanța analogiilor lor

Pandantive căldărușe din bronz sau fier au cunoscut o mare răspândire în întreaga Europă est-centrală din secolul I a. Chr. până în secolul al V-lea p. Chr. în ambianța culturală preromană, în lumea provincială de epocă imperială sau în Barbaricum și până la începutul epocii migrațiilor.⁸¹ În Transilvania, după cucerirea trainică, în contextul transformărilor comportamentelor funerare prilejuite de aculturația la modelele provinciale romane, menirea pandantivelor căldărușe avea să dobândească o dimensiune funerară dominantă. De la Sopor de Câmpie provine un exemplar din fier, de la Obreja un altul din bronz;⁸² un exemplar inedit ar proveni dintr-un mormânt de incineratie inedit de la Fărcașele.⁸³ Piesa din mormântul 7 de la Locusteni, identificată ca „tub de fier”, este, probabil, tot un astfel de pandativ din fier (cu toarta detașată și pierdută).⁸⁴ Alte exemplare au mai fost descoperite pe teritoriul provinciei la Cristian și Merești, în contexte non-funerare.⁸⁵ În vecinătatea provinciei Dacia, pandantivele căldărușe sunt semnalate în câteva descoperiri ale grupei Chilia-Militari⁸⁶ sau într-unele inventare funerare Poieniști-Vârțișcoiu.⁸⁷

⁸¹ Beilke-Voigt 1998, 51–52 (tip A), 63–67, Karten 11–12; Kaczanowski 1987, 67, pl. XXVII/20–37; XXVIII/1–24; Capelle 2002, 46; pentru Dacia preromană: Rustoiu 1996, 125, notele 446–452; în Dacia romană: Pop 1966, 175–176; în grupa Poieniști-Vârțișcoiu: Bichir 1973, 119; Ignat 1999, 117; pentru datarea pandantivelor-căldărușe până în faza D1 a epocii migrațiilor: Harhoiu 1997, 150, 185, Nr. 68.2 (Pietroasele, Grab 1), pl. LXXVII/A-15.

⁸² Protase 1976, 66, pl. XXX/2; Protase 2002, pl. LVI/M.c.

⁸³ Mențiune Bichir 1973, 119.

⁸⁴ Popilian 1980, 14 (mormântul 7), 125, pl. II/M.7/3. Necropola de la Locusteni se distinge și prin cele 17 pandantive căldărușe realizate din argint filigranat (Popilian 1980, 93, nr. 3).

⁸⁵ Pop 1966, 175–179.

⁸⁶ Bichir 1984, 53–54, pl. L/16–18 (București–Militari, Mărășaru, Târgșor).

⁸⁷ Pe lângă piesele amintite de Bichir 1973, 119, tab. 9, mai trebuie adăugate 13 pandantive din fier și 10 din bronz

⁷⁴ Opaț 2013, 44–45 („ulciorul amforoidal”).

⁷⁵ Cercetări M. Babeș și observații personale. Ignat 1999, 169, pl. 7/M12.

⁷⁶ Popilian 1980, 47, 156, pl. XXXIII/M.233-1; Protase 2002, 115 și 332, pl. LXXX/53, 117 și 333, pl. LXXXI/64.

⁷⁷ Ignat 1999, 177, pl. 15/M57; 178, pl. 16/M60; 182, pl. 20/M95/2.

⁷⁸ Ignat 1999, 115, 165, pl. 3/M7.

⁷⁹ Popilian 1980, 14 și 23, 125, pl. II/M.7 și 134, pl. XI/M.74.

⁸⁰ Popilian 2012, 38, 82, pl. V/M.34-1.

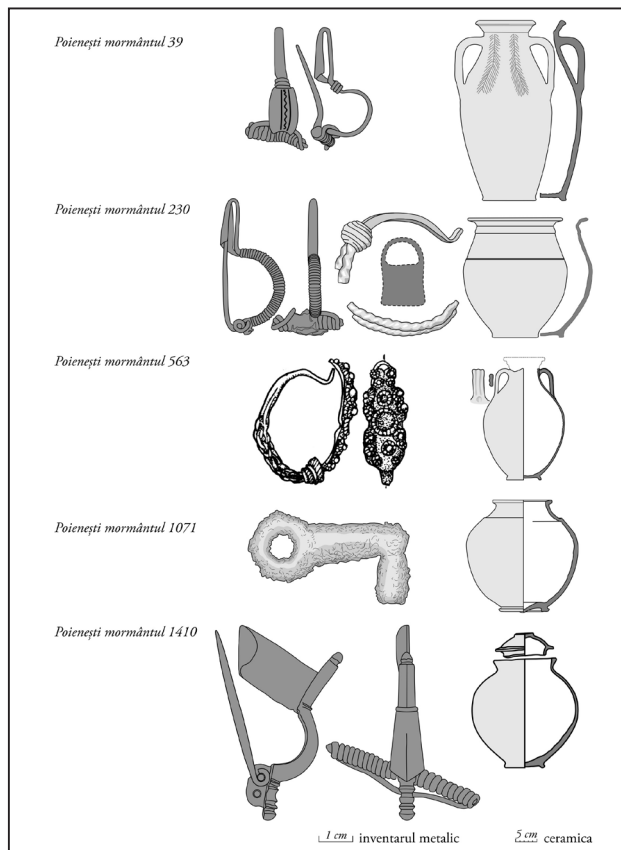

Fig. 5. Asocieri reprezentative dintre diferite forme ceramice și piese metalice relevante cronologic din necropola de la Poieniști.

Ca și amforele „de masă”, pendantivele căldărușe din Transilvania au fost interpretate cu prea multă ușurință ca indicatori ai migrației carpice.⁸⁸ Din păcate, ca și la Sighișoara, mormintele provinciale cu astfel de podoabe sunt lipsite de indicatori de datare semnificativi. Câteva inventare de la Poieniști permit însă efectuarea unor precizări cronologice utile. În două dintre mormintele necropolei, pendantivele căldărușe se asociază cu fibule puternic profilate (mormintele 55 și 327), cu o posibilă fibulă cu portagrafa teacă (în mormântul 71), iar într-un caz (mormântul 230) cu o fibulă cu piciorul întors pe dedesupt (Fig. 4).⁸⁹ În aceste patru morminte, dar și într-un alt inventar inedit de la Poieniști (mormântul 741),⁹⁰ pendantivele căldărușă se mai asociază și cu podoabe filigranate. Prin urmare, pendantivele căldărușe pot fi sincronizate fibulelor puternic

profilate aflate în modă în perioada anterioară Războaielor Marcomanice. Astfel, răspândirea micilor podoabe de fier la est de Carpați, dar și în provincia Dacia ilustrează un fenomen anterior migrației carpice de la mijlocul secolului al III-lea.⁹¹

Pendantivele căldărușe din fier se regăsesc și în contexte funerare atribuite culturii SMC. Spre deosebire de epoca imperială, de această dată, pendantivele căldărușe apar mai frecvent în morminte de înhumatie. De exemplu, la Mihălășeni, cele 27 de pendantive descoperite provin din 11 morminte de înhumatie și numai unul de incineratie, și acesta incert.⁹² Tot dintr-un mormânt de înhumatie provine și pendantivul din fier de la Târgșor.⁹³ În schimb, la Bârlad–Valea Seacă, pendantivele căldărușe apar în trei morminte de incineratie în groapă, în două morminte cu urnă și în alte două de înhumatie⁹⁴ (alte exemple la Gherăseni, Dolhești Mari ș.a.). Indiferent de rit, inventarele funerare SMC cu pendantive căldărușe conțin o serie mai variată de materiale (constant mai multe vase ceramice, podoabe, ustensile, recipiente de sticlă ș.a.) decât înmormântările de tip Poieniști-Vârțișcoiu sau Sopor de Câmpie–Locusteni. Uneori, această deosebire este amplificată și printr-o modalitate diferită de amenajare a contextelor funerare. La Mihălășeni („mormântul” 62) sau la Bârlad–Valea Seacă (mormintele 431 și 446), pendantivele și celelalte obiecte au fost depuse în groapa funerară alături de urnă și nu în interiorul acesteia, așa cum se întâmplă constant la Sopor de Câmpie, Locusteni, Poieniști, dar și în mormântul 195 de la Sighișoara. Se poate considera că prezența aici a pendantivelor căldărușe nu infirmă celelalte argumente care pledează pentru o încadrare a mormintelor din Dealul Viilor înaintea părăsirii Daciei și înaintea extinderii culturii SMC în Transilvania.

⁹¹ Diaconu 1965, 95; Horedt 1982, 43–44.

⁹² Șovan 2005, 162. Potrivit autorului (Șovan 2005, 31–32), în „mormântul” nr. 62, considerat de incineratie în urnă cu capac, „nu s-au găsit resturi osoase incinerate”. Pendantivele din acest context nu au fost identificate în interiorul vasului interpretat ca urnă, ci în afara acestuia.

⁹³ Diaconu 1965, 94–95, 274, pl. 124/5 (mormântul 239). Un alt pendantiv din bronz provine dintr-o groapă al cărei caracter funerar nu a fost indicat de autor (Diaconu 1965, 286, pl. 136/18). Depunerea unor pendantive-căldărușe în morminte de înhumatie avea să continue până la începutul epocii migrațiilor (Harhoiu 1997, 150, 185, nr. 68.2).

⁹⁴ Palade 2004, 436, fig. 106/6–7 (m. 138), 437, fig. 107/1 (m. 143), 474, fig. 141/4 (m. 344), 484, fig. 150/2 (m. 446), 527, fig. 183/2–3 (m. 169), 616, fig. 251/3 (m. 452), 677, fig. 296/3, 5–6 (m. 431).

de la Poieniști (doar unul publicat: Babeș et al. 1980, 39 și 44, fig. 3/1), 4 exemplare de la Văleni (Ioniță – Ursachi 1988, 138, fig. 36/30, 139, fig. 37/48, 141, fig. 39/32, 143, fig. 41/15); asocierile pendantivului de la Pădureni (Morintz – Bichir 1959, 491–492, fig. 3/6) au rămas neprecizate.

⁸⁸ Pop 1966, 178; Horedt 1982, 51–52.

⁸⁹ Vulpe 1953, 331, fig. 139/1 (m. 55), 341, fig. 156 (m. 71), 377 (m. 230); 405, fig. 320/2 (m. 327).

⁹⁰ Documentație inedită M. Babeș; Spânu 2012, 178, fig. 11.

Încheiere

Prin sobrietatea amenajării mormintelor și prin analogiile formelor ceramice, în special ale amforei din mormântul 143, necropola de la Sighișoara–*Dealul Viilor* se înscrie în mod adecvat în cadrul manifestărilor funerare specifice epocii provinciale. Aceste descoperiri funerare alcătuiesc o mică necropolă rurală, relativ sincronă cimitirelor de la Sopor de Câmpie, Obreja sau Locusteni. Deosebirile dintre aceste necropole (absența amforelor la Sopor sau Obreja, absența filigranului la Șopteriu sau Sighișoara ș.a.) ar putea fi explicate din perspectiva diversității și a lipsei de uniformitate a culturii provinciale romane din Dacia. În orice caz, diferențele de rit și de ritual dintre aceste înmormântări și cele specifice culturii SMC nu permit încadrarea lor într-un orizont postprovincial transilvănean.

Posibilitatea existenței unei necropole de epocă provincială la Sighișoara nu este contrazisă de descoperirile mai vechi din punctul *Așezare* (cca. 300 m vest de necropolă). Aici au fost semnalate câteva contexte, poate hazardat încadrate *numai* în cea de a doua jumătate a secolului al III-lea p. Chr.⁹⁵ De altfel, din punctul *Așezare* mai provine și o monedă atribuită în mod suspect lui Caracalla, atâta timp cât pe aversul ei este reprezentat Antoninus Pius!⁹⁶ Din această perspectivă, necropola din *Dealul Viilor* ar trebui integrată în peisajul cultural provincial din microzona Sighișoarei, din care mai fac parte castrul roman de la *Podmoale* și alte vestigii arheologice, numismatice și epigrafice romane.⁹⁷

Bibliografie

Ardevan 1998

R. Ardevan, *Viața municipală în Dacia romană* (Timișoara 1998)

Babeș 1971

M. Babeș, *Necropola daco-romană de la Enisala*, SCIV 22, 1, 1971, 19–45.

Babeș 1994

M. Babeș, *Siebenbürgen in der Römerzeit. Zur Frage der Kontinuität und der Romanisierung der Geto-Daker*, in: W. Schuller (ed.), *Siebenbürgen zur Zeit der Römer und der Völkerwanderung* (Köln – Weimar – Wien 1994) 117–144.

Babeș et al. 1980

M. Babeș – N. Mirițoiu – M. Istrate – G. Coman, *Raport preliminar privind reluarea săpăturilor de la Poienеști – 1979*, ActaMM 2, 1980, 35–44.

Beck – Müller 2000

H. Beck – R. Müller, *Fibel und Fibeltracht*, in: J. Hoops – H. Beck (eds.), *Reallexikon der germanischen Altertumskunde*, Studienausgabe (Berlin–New York 2000)

Beilke-Voigt 1998

I. Beilke-Voigt, *Frühgeschichtliche Miniaturobjekte mit Amulettcharakter zwischen Britischen Inseln und Schwarzem Meer*, Schriften zur Archäologie der germanischen und slawischen Frühgeschichte 3 (Bonn 1998)

Beljak 2006

J. Beljak, *Púchovská kultúra a Germáni na pohroní v staršej dobe rímskej*, in: E. Droberjar – M. Lutovský (Hrsg.), *Archeologie Barbarů* 2005 (Praha 2006) 257–272.

Bichir 1966

G. Bichir, *Cuptoarele de ars ceramică din cadrul culturii Vîrtișcoiu-Poienеști*, SCIV 17, 3, 1966, 489–509.

Bichir 1973

G. Bichir, *Cultura carpică* (București 1973)

Bichir 1984

G. Bichir, *Geto-dacii din Muntenia în epocă romană* (București 1984)

Bichir 1988

G. Bichir, *Continuitatea în Dacia după retragerea romană. Așezarea din secolele III–IV de la Stolniceni–Rîmnicu Vilcea* (Buridava romană), *Thracodacica* 9, 1–2, 1988, 101–117.

Bierbrauer 1994

V. Bierbrauer, *Archäologie und Geschichte den Goten vom 1.–7. Jahrhundert, Versuch einer Bilanz, Frühmittelalterliche Studien* 28, 51–171.

Bogdan Cătănicu 1993

I. Bogdan Cătănicu, *Despre apariția orașelor și statutul acestora în Dacia romană*, EphNap 3, 1993, 203–224.

Böhme 1975

A. Böhme, *Archäologische Zeugnisse zur Geschichte der Markomanenkriege* (166–180 n. Chr.), JbRGZM 22, 1975, 153–217.

Bóna 1990

Bóna I., *Völkerwanderung und Frühmittelalter* (271–895), in: B. Köpeczi (Hrsg.), *Kurze Geschichte Siebenbürgens* (Budapest 1990) 62–106.

Boyancé 1952

P. Boyancé, *Funus acerbum*, REA 54, 1952, 275–289.

Buzilă 1973

A. Buzilă, *Despre ceramica daco-getică lucrată cu roata de la Bîtea Doamnei*, MemAnt 4–5, 1973, 93–113.

Capelle 2002

T. Capelle, *Miniaturgeräte*, in: J. Hoops – H. Beck, *Reallexikon der germanische Altertumskunde* 20, 46–50.

Căpitanu 1976

V. Căpitanu, *Principalele rezultate ale săpăturilor arheologice în așezarea geto-dacică de la Răcătău* (jud. Bacău), *Carpica* 8, 1976, 49–120.

⁹⁵ Harhoiu – Baltag 2007, 374–376.

⁹⁶ Harhoiu – Baltag 2007, 374.

⁹⁷ Chirilă et al. 1972, 24–30; Wollmann 1998, 69–74; IDR III/4, 196–198; Protase 1971, 98.

- Chirilă et al. 1972
E. Chirilă – N. Gudea – G. Moldovan, Münzen aus der Sammlung des Museums der Stadt Sighișoara (Sighișoara 1972)
- Cociș 2004
S. Cociș, Fibulele din Dacia romană. The Brooches from Roman Dacia (Cluj-Napoca 2004)
- Crișan 1956
I. H. Crișan, Din activitatea științifică a Muzeului Raional Mediaș III, 1955–1956 (Mediaș 1956) 27–52.
- Curta 1992
F. Curta, Die Fibeln der Sammlung „V. Culică”, Dacia 36, 1992, 37–97.
- Dąbrowska 1994
T. Dąbrowska, Późne odmiany fibul silnie profilowanych w Polsce, WiadA 53, 1993–1994, 3–34.
- Diaconu 1965
G. Diaconu, Tîrgșor. Necropola din secolele III–IV e.n. (București 1965)
- Dolinescu Ferche 1974
S. Dolinescu Ferche, Așezările din secolele III și VI e.n. în sud-estul Munteniei. Cercetările de la Dulceanca (București 1974)
- Dumitrașcu – Bader 1967
S. Dumitrașcu – T. Bader, Așezarea dacilor liberi de la Medieșu Aurit (Satu Mare 1967)
- Eggers 1955
H. J. Eggers, Zur absoluten Chronologie der römischen Kaiserzeit in Freien Germanien, JbRGZM 2, 1955, 196–244.
- Engels 1998
J. Engels, Funerum sepulcraeque magnificencia. Begräbnis- und Grabluxusgesetze in der griechisch-römischen Welt mit einigen Ausblicken auf Einschränkungen des funeralen und sepulkralen Luxus in Mittelalter und in der Neuzeit, Hermes Einzelschriften 78 (Stuttgart 1998)
- Fasold 1993
J. Fasold, Romanisierung und Grabbrauch, in: M. Struck (ed.), Römerzeitliche Gräber als Quellen zu Religion, Bevölkerungsstruktur und Sozialgeschichte. Internationale Fachkonferenz vom 18.–20. Februar 1991 im Institut für Vor- und Frühgeschichte der Johannes Gutenberg-Universität Mainz (Mainz 1993) 381–398.
- Gassner 1989
V. Gassner, Gelbtonige Keramik aus datierten Fundkomplexen in Carnuntum: ein Überblick über die Gefäßformen, CarnuntumJb 1989, 133–161.
- Glebov et al. 2005
V. P. Glebov – S. M. Il’jaško – I. V. Toločko, Waffen aus hellenistischen Gräber in der Nekropole von Tanais, in: J. Fornasier (ed.), Kolonisation – Interaktion – Integration. Zur Genese antiker Gemeinwesen am Pontos Euxinos am Beispiel der Handelsstadt Tanais am Don, Internationale Fachtagung vom 26.–28. November 2003 in Berlin, Sonderdruck aus Eurasia Antiqua 11, 231–267.
- Godłowski 1970
K. Godłowski, The chronology of the Late Roman and Early Migration Periods in Central Europe (Krakow 1970)
- Godłowski 1992
K. Godłowski, Die Przeworsk-Kultur, in: G. Neumann – H. Seemann (Hrsg.), Beiträge zum Verständniss des Tacitus, Teil II (Göttingen 1992) 10–90.
- Harhoiu 1997
R. Harhoiu, Die frühe Völkerwanderungszeit in Rumänien (Bucharest 1997)
- Harhoiu 2009
R. Harhoiu, Nach-römisches Töpferhandwerk in Sighișoara (Schäßburg), „Dealul Viilor”, in: D. Aparaschivei (ed.), Studia in honorem Professoris Dan Gh. Teodor oblata (Iași 2009) 197–225.
- Harhoiu 2014
R. Harhoiu, Ein Gräberfeld des 4. Jahrhunderts in Schässburg–Weinberg (Rum.: Dealul Viilor) – Fundstelle „Gräberfeld” (Gräberfeld 2), in: S. Cociș (ed.), Archäologische Beiträge. Gedenkschrift zum hundertsten Geburtstag von Kurt Horedt (Cluj-Napoca 2014) 153–206.
- Harhoiu – Baltag 2007
R. Harhoiu – G. Baltag, Sighișoara–Dealul Viilor. Monografie arheologică (Bistrița – Cluj-Napoca 2007)
- Harhoiu – Ioniță 2008
R. Harhoiu – A. Ioniță, Cercetări arheologice la Sighișoara „Dealul Viilor”, punctul „Necropolă”. Un tezaur monetar din secolul al XII-lea, in: D. Țicu – I. Cădea (eds.), Românii în Europa medievală (între Orientul bizantin și Occidentul latin). Studii în onoarea profesorului Victor Spinei (Brăila 2008) 199–223.
- Horedt 1963
K. Horedt, Transsylvanien im ersten Jahrhundert nach der Preisgabe der Provinz Dazien, ActaAnt Philippo 6, 1963, 157–163.
- Horedt 1967
K. Horedt, Unele probleme privind răspândirea culturii Sîntana de Mureș–Cerneahov în România, SCIV 18, 4, 1967, 575–592.
- Horedt 1971
K. Horedt, Zur Deutung des Grabfeldes von Sopor de Cîmpie, ActaMN 8, 1971, 583–587.
- Horedt 1978
K. Horedt, Die letzten Jahrzehnte der Provinz Dakien in Siebenbürgen, Apulum 16, 1978, 211–237.
- Horedt 1982
K. Horedt, Siebenbürgen in spätrömischer Zeit (Bukarest 1982)
- Ignat 1999
M. Ignat, Dacii liberi din Moldova. Contribuții arheologice. Necropolele de la Podeni și Zvorăștea (Iași 1999)
- Ioniță 1966
I. Ioniță, Contribuții cu privire la Cultura Sîntana de Mureș–Cerneahov pe teritoriul Republicii Socialiste România, ArhMold 4, 1966, 189–259.

- Ioniță 1982
I. Ioniță, Din istoria și civilizația dacilor liberi. Dacii din spațiul est-carpatic în secolele II–IV e.n. (Iași 1982)
- Ioniță 2001
I. Ioniță, Dacii liberi din Moldova, in: D. Protase – A. Suceveanu, Istoria Românilor II (București 2001) 423–437.
- Ioniță et al. 2009
I. Ioniță – M. Mămălăucă – V. Vornic, Antichitatea târzie în bazinul Prutului (Bârlad 2009)
- Ioniță – Ursachi 1988
I. Ioniță – V. Ursachi, Văleni – o mare necropolă a dacilor liberi (Iași 1988)
- Jobst 1975
W. Jobst, Die römischen Fibeln aus Lauriacum, Forschungen in Lauriacum 10 (Linz 1975)
- Kaczanowski 1987
P. Kaczanowski, Drochlin, ciałpłane cmentarzysko kultury przeworskiej z ókresu wpływów rzymskich, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego 40 (Krakow 1987)
- Kaiser 2001
M. Kaiser, Römische Bestattungsgebräuche in Trier, im Trierer Umland, in Bonn und Neuss, in: M. Heinzelmann – J. Ortalli – P. Fasold – M. Witteyer (eds.), Römischer Bestattungsbrauch und Beigabensitten in Rom Norditalien und den Nordwestprovinzen von der späten Republik bis in die Kaiserzeit, Internationales Kolloquium, Rom 1.–3. April 1998. Palatia 8 (Wiesbaden 2001) 279–286.
- Koch 1985
R. Koch, Tracht der Alamannen in der Spätantike, in: H. Temporini – W. Haase (eds.), Aufstieg und Niedergang der römischen Welt. II. Prinzipsat, Band 12, 3, 456–545.
- Kolník 1998
T. Kolník, Haus und Hof in quadischen Limesvorland, in: A. Leube (ed.), Haus und Hof im östlichen Germanien, UPA 50 (Bonn 1998) 144–159.
- Laubenheimer 1992
F. Laubenheimer (dir.), Les amphores en Gaule – Production et circulation, Actes de la Table Ronde, Metz 4–6 oct. 1990, CRHA vol. 116 (Paris 1992)
- Leiber – Kokowski 2003
C. Leiber – A. Kokowski (eds.), Die Vandalen. Die Könige, die Eliten, die Krieger, die Handwerker. Publikation zur Ausstellung „Die Vandalen“ (Nordstemmen 2003)
- Macrea 1968
M. Macrea, Dacii liberi în epocă romană, Apulum 7, 1968, 171–199.
- Macrea 1969
M. Macrea, Viața în Dacia romană (București 1969)
- Marinescu – Mirițoiu 1987
G. Marinescu – N. Mirițoiu, Die karpische Nekropole von Șopteriu, Gem. Urmeniș, Kr. Bistrița-Năsăud, Dacia 31, 1–2, 1987, 107–118.
- Mitrea 1960
B. Mitrea, Carpii și dacii liberi în sec III–IV, in: Istoria României I (București 1960) 637–647.
- Mitrea – Preda 1966
B. Mitrea – C. Preda, Necropolele din secolul al IV-lea e.n. în Muntenia (București 1966)
- Morintz – Bichir 1959
S. Morintz – G. Bichir, Săpăturile de la Pădureni, MatCercArh 6, 1959, 487–496.
- Moscalu 1970
E. Moscalu, O așezare dacică din secolul al III-lea e.n. la Govora–Sat (com. Buleta, jud. Vâlcea), SCIV 21, 3–4, 1970, 653–666.
- Moscalu 1983
E. Moscalu, Ceramica traco-getică (București 1983)
- Nessel' 2000
V. A. Nessel', Stolovaja keramika, in: T. Sarnowski – O. Savelja (eds.), Römische Militärsstation und Heiligtum des Jupiter Dolichaenus (Warszawa 2000) 140–154.
- Niculescu 1993
G. A. Niculescu, The cremation graves from the cemetery of Târgșor (third-fourth centuries A. D.), Dacia 37, 1993, 197–220.
- Niculescu 2003
G. A. Niculescu, Die sarmatische Kultur in Zusammenhang der kaiserzeitlichen archäologischen Funde aus Muntenien unter besonderer Berücksichtigung der Funde von Tîrgșor, in: C. v. Carnap-Bornheim (ed.), Konflikt-Kontakt-Kooperation. Germanen und Sarmaten zwischen dem 1. und dem 4. Jh. n. Chr. (Neumünster 2003) 177–205.
- Opaț 2013
A. Opaț, Producția și consumul de vin în ținuturile dintre Carpați și Marea Neagră (secolele II a. Chr.–III p. Chr.): unele considerații, SCIVA 64, 1–2, 2013, 21–65.
- Opreanu 1998
C. Opreanu, Dacia romană și Barbaricum (Timișoara 1998)
- Opreanu 2008
C. Opreanu, Piese metalice de factură barbară în cimitirele din Dacia romană, EphNap 7, 2008, 117–127.
- Palade 1971
V. Palade, Noi descoperiri carpice în județul Vaslui, Școala Bîrlădeană 1971, 92–101.
- Palade 1980
V. Palade, Éléments géto-daces dans le site Sintana de Mureș de Bîrlad-Valea Seacă, Dacia 24, 1980, 223–253.
- Palade 2004
V. Palade, Așezarea și necropola de la Bârlad Valea Seacă (sfârșitul sec. al III-lea–a doua jumătate a sec. IV-lea). Monografie (București 2004)
- Peškař 1972
I. Peškař, Fibeln aus der römischen Kaiserzeit in Mähren (Praha 1972)
- Petolescu 2011
C. C. Petolescu, Villes de la Dacie Romaine, Dacia 55, 2011, 83–110.

- Petrescu 2002
F. Petrescu, Repertoriul monumentelor arheologice de tip Sântana de Mureș–Cerneahov de pe teritoriul României (București 2002)
- Pirling 1993
R. Pirling, Römische Gräber mit barbarischem Einschlag auf den Gräberfeldern von Krefeld-Gellep, in: F. Vallet – M. Kazanski, *L'Armée romaine et les Barbares du IIIe au VIIe siècle*, (Condé-sur-Noireau 1993) 109–115.
- Pop 1966
I. I. Pop, Pandantivele în formă de căldărușă din sud-estul Transilvaniei, *SCIV* 17, 1, 1966, 175–179.
- Popilian 1980
G. Popilian, Necropola daco-romană de la Locusteni (Craiova 1980)
- Popilian 2012
G. Popilian, Necropola daco-romană de la Dioști (județul Dolj) (Craiova 2012)
- Protase 1966
D. Protase, Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticii (București 1966)
- Protase 1971
D. Protase, Riturile funerare la daci și la daco-romani (București 1971)
- Protase 1972
D. Protase, Problema colonizării de daci liberi și carpi în Dacia romană, *SCIV* 23, 4, 1972, 593–607.
- Protase 1976
D. Protase, Un cimitir dacic din epoca romană la Sopor de Cîmpie. Contribuții la problema continuității în Dacia (București 1976)
- Protase 2002
D. Protase, Obreja. Așezarea și cimitirul daco-roman. Secolele II–IV. Dovezi ale continuității în Dacia (Cluj-Napoca 2002)
- Pröttel 1991
P. M. Pröttel, Zur Chronologie der Zwiebelknopfbeln, *JbRGZM* 35, 1, 1988 (1991), 347–372.
- Rawson 2003
B. Rawson, *Children and Childhood in Roman Italy* (Oxford 2003)
- Rustoiu 1996
A. Rustoiu, Metalurgia bronzului la daci (sec. II î. Chr.–sec. I d. Chr.). Tehnici, ateliere și produse de bronz (București 1996)
- Schmauder 2002
M. Schmauder, Oberschichtsgräber und Verwahrfunde in Süd-steuropa im 4. und 5. Jahrhundert (Bukarest 2002)
- Sonoc 2007
O. Sonoc, Observații referitoare la unele podobe descoperite în necropolele populației daco-romane și în cele ale dacilor liberi. Betrachtungen bezüglich einiger in den Gräberfelder der dakisch-römischen Bevölkerung und in denjenigen der freien Daker entdeckten Schmicksstücke, *AnB* 15, 2007, 97–130.
- Spânu 2012
D. Spânu, Zur Transformation der Bestattungssitten östlich der Karpaten im Kontext der römischen Eroberung Dakiens, *PZ* 87, 1, 2012, 161–188.
- Strobel 2010
K. Strobel, Kaiser Trajan. Eine Epoche der Weltgeschichte (Regensburg 2010)
- Székely 1959
Székely Z., Sondaje executate de Muzeul Regional Sf. Gheorghe în 1956, *MatCercArh* 5, 1959, 231–245.
- Székely 1961
Székely Z., Săpăturile executate de Muzeul regional din Sf. Gheorghe, *MatCercArh*, 7, 1961, 179–190.
- Șovan 2005
O. L. Șovan, Necropola de tip Sântana de Mureș–Cernjachov de la Mihălășeni (județul Botoșani) (Târgoviște 2005)
- Teegen 1999
W.-R. Teegen, Studien zu dem kaiserzeitlichen Quellopferrund von Bad Pyrmont, in: J. Hoops – H. Beck (eds.), *Reallexikon der germanischen Altertumskunde: Ergänzungsbände*, Band 20, 1999.
- Thomas 1960
S. Thomas, Studien zu den germanischen Kämmen der römischen Kaiserzeit, *ArbFberSächs* 8, 1960, 54–215.
- Tóth 2005
E. Tóth, Karpen in der Provinz Valeria. Zur Frage der spätrömischen eingeglätteten Keramik in Transdanubien, *CommArchHung* 2005, 363–391.
- Varga 2014
R. Varga, *The Peregrini of Roman Dacia* (106–212) (Cluj 2014)
- Vornic et al. 2007
V. Vornic – N. Telnov – V. Bubulici – L. Ciobanu, Pruteni. Un centru de olărie dacic din epocă romană (Chișinău 2007).
- Vulpe 1953
R. Vulpe, Săpăturile de la Poieniști din 1949, *MatCercArh* 1, 1953, 214–506.
- Wolfram 1979
H. Wolfram, *Geschichte der Goten. Von den Anfängen bis zur Mitte des sechsten Jahrhunderts. Entwurf einer historischen Ethnographie* (München 1979)
- Wollmann 1998
V. Wollmann, Prähistorische und römische Ansiedlung in Schäßburg und Umgebung, in: H. Brandsch – H. Heltmann – W. Lingner (eds.), *Schäßburg. Bild einer siebenbürgischen Stadt* (Leer 1998) 64–74.

DANIEL SPÂNU

Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”,
București, RO

Lista figurilor

Fig. 1. Răspândirea mormintelor din secolul al III-lea în suprafețele cercetate la Sighișoara–Dealul Viilor, punct *Necropolă*. Cu cerc plin: morminte de incinerare în urnă; cu cerc gol: morminte de incinerare în groapă.

Fig. 2. Ceramica și pandantivele-căldărușe din necropola de la Sighișoara–Dealul Viilor, punct *Necropolă*.

Fig. 3. Răspândirea amforelor cenușii în Dacia și în spațiul est-carpatic. Legendă: 1. *castra*; 2. *castra legionis*; 3. centre urbane (după Petolescu 2011, 104, fig. 2); 4. necropole rurale provinciale; 5. descoperiri cu amfore „de masă” cenușii la roată (după Vornic et al. 2007, 89–90, cu adăugiri); 6. ateliere de olar cu amfore „de masă” cenușii la roată.

Fig. 4. Asocieri reprezentative cronologic din înmormântări rurale provinciale și din necropolele est-carpătice din secolele II–III.

Fig. 5. Asocieri reprezentative dintre diferite forme ceramice și piese metalice relevante cronologic din necropola de la Poienеști.

Abstract

At Sighișoara–Dealul Viilor, *Necropolă* site, 9 cremation graves were discovered, in urns having diverse forms, greyish fine paste and fast wheeled thrown. With one exception (two cauldron shaped pendants in grave nr. 195) these burials do not have metallic funerary equipment. The chronological and cultural delimitation of the small necropolis can be made based on a few roman provincial, Poienеști-Vârțișcoiu and Sântana de Mureș-Černjachov analogies. Most probably the two burials were part of a larger rural provincial burial ground from the 2nd and the beginning of the 3rd century AD.

ABBREVIATIONS

Acta	Acta. Anuarul Muzeului Național Secuiesc și al Muzeului Secuiesc al Ciucului, Sf. Gheorghe
ActaAntPhilippo	Acta Antiqua Philippopolitana, Sophia
ActaArchHung	Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest
ActaHistSzeged	Acta Historica. Acta Universitatis Scientiarum Szegediensis, Szeged
ActaMM	Acta Moldaviae Meridionalis, Vaslui
ActaMilMed	Acta Militaria Mediaevalia, Sanok
ActaMN	Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca
ActaMP	Acta Musei Porolissensis, Zalău
ActaSic	Acta Siculica, Sf. Gheorghe/Sepsiszentgyörgy
Aluta	Aluta, Sf. Gheorghe
AnB	Analele Banatului, Timișoara
Apulum	Apulum. Acta Musei Apulensis, Alba Iulia
ArbFberSächs	Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege, Dresden
ArchÉrt	Archaeologiai Értesítő, Budapest
ArchKözl	Archaeologiai Közlemények, Budapest
Aregia	Alba Regia. Annales Musei Stephani Regis, Székesfehérvár
Areopolisz	Areopolisz. Történelmi és társadalomtudományi tanulmányok, Székelyudvarhely
ArhMed	Arheologia Medievală, Cluj-Napoca
ArhMold	Arheologia Moldovei, București
Banatica	Banatica. Muzeul Banatului Montan, Reșița
BrukenthalAM	Brukenthal. Acta Musei, Sibiu
Carnuntum Jb	Carnuntum-Jahrbuch. Zeitschrift für Archäologie und Kulturgeschichte des Donaupraumes, Wien
Carpica	Carpica, Bacău
Castrum	Castrum. A Castrum Bene Egyesület Hírlevele, Budapest
CCA	Cronica Cercetărilor Arheologice din România, București
CCDJ	Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos, Călărași
CercArh	Cercetări arheologice, București
Colloquia	Colloquia: Journal of Central European History, Cluj-Napoca
CommArchHung	Communicationes Archaeologicae Hungaricae, Budapest
Corviniana	Corviniana, Hunedoara
Crisia	Crisia, Oradea
CsSzMÉ	A Csíki Székely Múzeum Évkönyve, Csíkszereda
Cumidava	Cumidava, Brașov
Dacia	Dacia. Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne, Bucarest
Danubius	Danubius, Galați
DissArch	Dissertationes Archaeologicae ex Instituto Archaeologico Universitatis de Rolando Eötvös Nominatae, Budapest
Dolg	Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából, Kolozsvár
Drobeta	Drobeta, Drobeta-Turnu Severin
EL	Erdővidéki Lapok, Barót
EphNap	Ephemeris Napocensis, Cluj-Napoca
Emúz	Erdélyi Múzeum, Kolozsvár
FVL	Forschungen zur Volks- und Landeskunde, Sibiu/Hermannstadt
HOMÉ	A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve, Miskolc
Istros	Istros. Muzeul Brăilei, Brăila

ABBREVIATIONS

JAMÉ	A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve, Nyíregyháza
JbRGZM	Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, Mainz
JromMilSt	Journal of Roman Military Equipment Studies
KHKM	Kwartalnik Historii Kultury Materialnej, Warszawa
Marisia	Marisia (V-). Studii și Materiale, Târgu Mureș
Marmatia	Marmatia, Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș, Baia Mare
MatCercArh	Materiale și Cercetări Arheologice, București
MedArch	Medieval Archaeology, London
MemAnt	Memoria Antiquitatis. Acta Musei Petrodavensis, Piatra Neamț
MFMÉ	A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Szeged
MIMK	A Molnár István Múzeum Közleményei, Székelykeresztúr
MNMAK	Magyar Nemzeti Múzeum Adattárának Közleményei, Budapest
OH	Opuscula Hungarica, Budapest
PRS	Proceedings of the Royal Society A: Mathematical, Physical & Engineering Sciences, London
PZ	Praehistorische Zeitschrift, Berlin
REA	Revue des études anciennes, Bordeaux
RMM-MIA	Revista Muzeelor și Monumentelor. Monumente istorice și de artă, București
RevBist	Revista Bistriței, Bistrița
Sargetia	Sargetia. Acta Musei Devensis, Deva
SCIV(A)	Studii și Cercetări de Istorie Veche (și Arheologie 1974–), București
SCN	Studii și Cercetări de Numismatică, București
SlovArch	Slovenská Archeológia, Bratislava
SMMIM	Studii și materiale de muzeografie și istorie militară, București
SSz	Soproni Szemle, Sopron
StCercIstorCluj	Studii și Cercetări de Istorie, Cluj
StComSM	Studii și Comunicări, Seria Arheologie, Satu Mare
StComSibiu	Studii și comunicări. Muzeul Brukenthal, Sibiu
StudUCH	Studia Universitatis Cibiniensis, Series Historica, Sibiu
StudUClujH	Studia Universitatis “Babeș-Bolyai” – Historia, Cluj-Napoca
Terra Sebus	Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis, Sebeș
Thraco-Dacica	Thraco-Dacica, București
UPA	Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie, Bonn
VAH	Varia Archaeologica Hungarica, Budapest
VjesAMuzZagreb	Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, Zagreb
VMMK	A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei, Veszprém
VTT	Veszprémi Történelmi Társaság, Veszprém
WA	Wratislavia antiqua, Wrocław
WiadA	Wiadomości Archeologiczne. Bulletin archéologique polonais, Warszawa